

หลังสมัยใหม่กับความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์
: การนิยามหน่วยเศรษฐกิจใหม่

ลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัยใหม่ (modernity) ก็คือมันเป็นมูลฐานแห่งความมีระเบียบ (order) ซึ่งระบียบดังกล่าวเกี่ยวเนื่องกับสติสัมปชัญญะ (self-conscious) และความมีเหตุผล (rationality) โดยมีข้อสันนิษฐานว่าการสร้างสรรค์ที่มีเหตุผลจะนำไปสู่การสร้างสรรค์ที่มีระเบียบกว่า และท้ายที่สุดก็จะนำไปสู่สังคมที่มีระเบียบและมีประโยชน์มากกว่า เหตุผลถูกใช้เป็นเกราะเพื่อป้องกัน “ความไร้ระเบียบ” อันจะนำมาสู่การพังทลายของมูลฐานแห่งความมีระเบียบที่ถูสถาปนาขึ้นมา ดังนั้นความไร้ระเบียบจึงกลายเป็น “สิ่งอื่น” (the others) ที่ต้องคอยเบียดขับให้ออกไปจากศูนย์กลาง (เช่นบางสิ่งที่ไม่เป็นชาย ไม่ปกติ (วิกลจริต) หรือไร้เหตุผล ฯลฯ) โดยใช้สิ่งที่เรียกว่า “เรื่องเล่า” (narrative) ที่อ้างว่ามีเหตุผลคอยปกปิดกลบเกลื่อนมันเอาไว้

สำหรับเศรษฐศาสตร์เองก็สอดรับกับความเป็นสมัยใหม่ด้วยเช่นกัน โดยมันได้มุ่งเน้นการสร้างทฤษฎีที่มีระเบียบแบบแผน เพื่อไว้ใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจสังคม อีกทั้งยังแสดงถึงสถานภาพความเป็นวิทยาศาสตร์ของตนภายใต้กำแพงภาษาพีชคณิต (algebra) และสถิติ (statistics) ที่ห้อมล้อมมันอยู่ โดยเศรษฐศาสตร์ได้ละเลยความเป็นจริงที่ว่าทฤษฎีสังคมนั้นมีความแตกต่างจากวิทยาศาสตร์ นั่นเพราะว่ามันเต็มไปด้วยสิ่งที่ทดสอบไม่ได้ อีกทั้งยังอยู่ภายใต้อาณัติแห่งข้อคิดเห็น (เชิงอัตวิสัย) อันไม่รู้จัก และที่สำคัญก็คือโลกในความเป็นจริงนั้นไม่ได้มีความหมดจดเหมือนในแบบจำลองเศรษฐศาสตร์ที่ได้พยายามนำเสนอทฤษฎีผ่านร่างทรงของความมีเหตุผล โดยมีสัตว์เศรษฐกิจ (homo economicus) เป็นศูนย์กลาง

ในโลกที่หมดจดของเศรษฐศาสตร์นั้น สมมติฐานความมีเหตุผลเป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้ เพราะมันเป็นหนึ่งในเครื่องมืออันทรงพลัง ที่ช่วยสร้างสรรค์ทฤษฎีให้มีระเบียบ สามารถคาดการณ์ผลลัพธ์ได้ (ซึ่งก็คือดุลยภาพนั่นเอง) อย่างไรก็ตามมันมีวรรณกรรมจากฝั่ง positivist บางชิ้นที่ชี้ให้เห็นถึงช่องว่างในระบบที่หมดจดของเศรษฐศาสตร์ โดยมันแสดงให้เห็นว่าภายใต้สมมติฐานความมีเหตุผลนั้นมันสามารถก่อให้เกิดภาวะหลุดออกจากกรอบ Pareto ได้ โดยแบบจำลองได้นำไปสู่ภาวะ Pareto-noncomparable เช่นใน Azariadis (1981) ที่แสดงให้เห็นว่า overlapping generation model ก่อให้เกิดผลลัพธ์ดุลยภาพที่ไม่เป็นหนึ่งเดียว (non-uniqueness equilibrium) หรือจะเป็นสถานการณ์ที่ผลกระทบภายนอก (externalities) อันเกิดจากการคาดการณ์ระหว่างกัน

ของ agent นำไปสู่ภาวะ multiple steady state ในงานของ Diamond (1982) ซึ่งช่องว่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม้ในโลกอันเป็นระเบียบที่เศรษฐศาสตร์ได้พยายามสถาปนาขึ้นมา ความไม่แน่นอนไว้ระเบียบก็ยังคงฝังตรึงอยู่ในระบบที่แข็งขัน (grit system) ของมัน และคงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก ซึ่งตรงนั้นมันอาจมีนัยยะว่าภายใต้ความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ (economic rationality) ที่อิงกับ instrumental rationality เพื่อต้องการสร้าง “อภิปฤษฎี” (grand theory) ที่ต้องการเข้าถึงความจริงแท้และทำนายปรากฏการณ์ดังกล่าวมันคงไม่เพียงพอเสียแล้ว

อย่างไรก็ตามเมื่อถึงสมมติฐานความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ เราสามารถย้อนไปยังการสำรวจในบทที่ผ่านมาซึ่งพบว่า

- 1) เศรษฐศาสตร์ได้สร้างทฤษฎีโดยกำหนดให้หน่วยเศรษฐกิจ (economic agent) ถูกลดรูปให้กลายเป็นร่างนามธรรมที่อยู่บนพื้นฐานของสมมติฐานความมีเหตุผลโดยตีความยึดติดกับ instrumental rationality อย่างแข็งขัน ซึ่งการตีความในลักษณะดังกล่าวมันคับแคบเกินไป เพราะว่าแท้จริงแล้วลักษณะความมีเหตุผลนั้นมีขอบเขตกว้างขวางทั้งในส่วนของกระบวนการทำงานของความมีเหตุผลในเชิงทฤษฎี (theoretical rationality) และความมีเหตุผลในภาคปฏิบัติ (practical rationality) ซึ่งเศรษฐศาสตร์เองดูเหมือนจะหลงลืมตรงจุดนี้ไป
- 2) อย่างไรก็ตามสมมติฐานดังกล่าวก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่หยุดยั้งตายตัว เพราะด้วยความคับแคบของมันที่มองแรงจูงใจของมนุษย์ว่าเป็นเรื่องความเห็นแก่ตัว (egoism) เพียงอย่างเดียวทำให้เกิดการเคลื่อนไหวไปสู่การมองเรื่องแรงจูงใจในขอบเขตที่กว้างกว่าเดิม (ในเรื่องของ commitment และ altruism)
- 3) มุมมองดังกล่าวได้นำไปสู่การพิจารณาลักษณะความมีเหตุผลในกรอบอื่น ซึ่งก็คือ bound rationality โดยชี้ให้เห็นว่าแท้จริงแล้วความมีเหตุผลของเรานั้นมันมีขอบเขตจำกัดในหลายๆด้าน และกระบวนการเลือกของปัจเจกชนนั้นมีความซับซ้อนเพราะอิงกับปัจจัยอันเป็นข้อจำกัดหลายประการทั้งด้านจิตวิทยาและด้านสังคมสถาบัน
- 4) แม้ว่าการปรับเปลี่ยนในทิศทางดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่ดี แต่มันก็ทำให้เราได้เห็นว่าเศรษฐศาสตร์ได้พยายามรักษาสถานภาพของตน โดยพยายามทำให้ “ภาพตัวแทน” (representation) มีความสมจริงยิ่งขึ้น โดยได้ย้อนกลับไปหาปรัชญาที่ได้หลงลืมไปไม่ว่าจะเป็นการใส่ cognitive learning มาไว้ในกระบวนการ รวมไปถึงการอิงกับหลักการ procedural rationality

สิ่งที่เห็นจากบทแล้วก็คือเศรษฐศาสตร์ได้พยายามแก้ลำตัวเอง เปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์ ซึ่งก็คือตัวสมมติฐานอันเป็นแกนกลางให้มีความศักดิ์สิทธิ์และสมจริงยิ่งขึ้นเพื่อรักษาสถานภาพของมันเอาไว้ วาทกรรมที่ว่าด้วย “ร่าง” (body) ของเศรษฐศาสตร์ได้เปลี่ยนผ่านจากร่างสัตว์เศรษฐกิจที่มีเหตุผลเต็มรูปแบบไปสู่ “ร่างที่มีขอบเขต” (bounded body) ที่มีความจำกัดของเหตุผลโดยปัจจัยต่างๆ (ดังที่เสนอไว้ในบทที่สอง) โดยความมีเหตุผลก็ยังคงมีบทบาทชัดเจนอยู่ ท้ายที่สุดสิ่งที่เราเห็นก็คือการนำเสนอที่วากวนของสมัยใหม่ก็ยังคงดำเนินต่อไป ตรงนี้เองมันทำให้กำแพงของความเป็นสมัยใหม่ในเศรษฐศาสตร์ดูจะแน่นหนาเสียเหลือเกิน ภายใต้อภิตำนาน (grand narrative) ของมันที่มีสมมติฐานความมีเหตุผลเป็นศูนย์กลางดูเหมือนว่าเราจะไม่มีทางเลือกอื่นฯ หลงเหลืออยู่เลย

จึงนำมาสู่เป้าหมายของบทนี้ที่ต้องการนำเอาแนวคิดหลังสมัยใหม่เข้ามาเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการเปิดมุมมองให้แก่เศรษฐศาสตร์ โดยจะเริ่มที่การพิจารณาถึงกลยุทธ์สำคัญของหลังสมัยใหม่ซึ่งก็คือ “วิธีการรื้อสร้าง” (deconstruction) และนัยยะบางประการของวิธีดังกล่าวที่มีต่อเศรษฐศาสตร์ รวมไปถึงตีความหลังสมัยใหม่ในฐานะที่เป็น ‘moments’ หรือ ‘ตัวแกว่งหวังความคิด’ เพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะของความเป็นหลังสมัยใหม่ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ร่วมด้วยการนำเสนอกรณีศึกษาโดยการอ่าน “bounded rationality” ในแบบหลังสมัยใหม่ เพื่อชี้ให้เห็นถึงลักษณะบางประการของมันที่สะท้อนถึงความเป็นสมัยใหม่ รวมไปถึงสิ่งแนวคิดดังกล่าวได้เก็บกตปิดทับเอาไว้ จากนั้นผู้เขียนจะทำการพิจารณาในประเด็น “อัตบุคคล” (subject) ในมุมมองของแนวคิดสมัยใหม่/หลังสมัยใหม่ควบคู่กันไป เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างอัตบุคคลในกรอบหลังสมัยใหม่ จากมุมมองของ Lacan และ Foucault และทัศนะวิพากษ์จากแนวคิดสตรีนิยม (feminism) ร่วมด้วยการมองภาพของอัตบุคคลที่แตกกระจายในภาวะหลังสมัยใหม่ กับการให้ภาพของอัตบุคคลในแบบสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับเศรษฐศาสตร์ในแง่ความมีเหตุผลและความเป็นนายตัวเองที่สามารถกระทำการ (agency) ได้อย่างเสรี ซึ่งการพิจารณาทั้งหมดจะนำไปสู่นัยยะของแนวคิดหลังสมัยใหม่ที่มีต่อเศรษฐศาสตร์ในการนำเสนอกรอบโครงร่าง (framework) ในการนิยามปัจเจกชนในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ใหม่ได้

3.1 วิธีการรื้อสร้าง (Deconstruction)

ลักษณะอันสำคัญของเศรษฐศาสตร์ก็คือการมุ่งสร้าง "ภาพตัวแทน" (representation) ที่ยึดติดกับตรรกะที่เป็นแบบแผน (formal logic) อย่างแน่นอนหา อันได้แก่ภาษาทางคณิตศาสตร์และสถิติ (หรือในเชิงเศรษฐศาสตร์ก็คือ เศรษฐมิติ (econometrics)) ซึ่งเศรษฐศาสตร์ได้ให้คุณค่าว่ามันสามารถเป็นเครื่องมือที่จะนำมาสู่ความจริงได้ ภายใต้ระบบภาษาดังกล่าวสมมติฐานความมีเหตุผลได้ทำงานเป็นศูนย์กลางเพื่อช่วยนิยามลักษณะและพฤติกรรมของปัจเจกชนในฐานะที่เป็น "สัตว์เศรษฐกิจ" (homo economicus) (ดังที่ได้อภิปรายไว้ในบทที่สอง) และดูเหมือนว่าการนิยามในลักษณะดังกล่าว มันไม่เปิดช่องว่างให้กับการนิยามหน่วยเศรษฐกิจในรูปแบบอื่นเลย อีกทั้งเศรษฐศาสตร์เองก็ดูจะไม่มีแรงจูงใจต่อการให้คำอธิบายภาพเศรษฐกิจในรูปแบบอื่นเลย นอกจากที่ตนได้ตั้งธงเอาไว้ เศรษฐศาสตร์ดูเหมือนว่าจะไม่เคยตระหนักถึงความหลากหลายของโครงสร้างภาษาต่างๆ ที่ดำรงอยู่และ "ความไม่สามารถเทียบเคียงกันได้" (incommensurability) ของวิธีการหรือแบบแผนต่างๆ หรืออีกนัยหนึ่งคือจริตแห่งการ "รื้อสร้าง" (deconstruction) ไม่เคยอยู่ในมโนสำนึกของเศรษฐศาสตร์เลย

โครงการรื้อสร้างถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกโดยนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส Jacques Derrida โดยเขาได้ต่อยอดแนวคิดของ Ferdinand de Saussure โดยชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมาย (signifier : Sr) และตัวหมายถึง (signified : Sd) ว่าเป็นสิ่งที่เลื่อนลอยและไม่อยู่บนกฎเกณฑ์ใดๆ (arbitrary) กล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายและตัวหมายถึงนั้นมันเป็นไปอย่างอำพรางใจเช่น คำว่า ช-ว-ด นั้นมันก็ไม่ได้มีความสัมพันธ์อะไรกับตัวขอที่มันเป็นวัตถุจริงๆ (ประเด็นดังกล่าวได้มีการพูดถึงไว้ในบทแรก) ซึ่งท้ายที่สุด Saussure ได้มองว่าภาษานั้นสามารถสื่อความหมายได้โดยความแตกต่างในโครงสร้างของภาษา โดยปราศจากความสัมพันธ์ที่แท้จริงกับสิ่งที่มันหมายถึง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือภาษาไม่ได้สื่อความด้วยคุณลักษณะใดๆในตัวมัน แต่สื่อความได้ด้วยความแตกต่างในโครงสร้างของภาษาเอง (จันทน์, 2545)

Derrida ได้ใช้แนวคิดดังกล่าวเป็นพื้นฐานในการพยายามสร้างกรอบแนวคิดของตนขึ้นมา โดยเขามองว่าการทำงานของภาษาโดยอาศัยโครงสร้างความแตกต่างในตัวของมันเองนั้นไม่เพียงพอที่จะอธิบายการทำงานของมันได้ ดังนั้นเขาจึงได้เสนอโมโนทัศน์ที่ถูกเรียกว่า *différance* มาใช้อธิบายให้เห็นถึงความเลื่อนไหลของภาษา ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ (neologism) จากคำว่า *différence* ในภาษาฝรั่งเศส ซึ่งมีความหมายว่า "ความแตกต่าง" (difference) และ "เลื่อน

หรือยืดยาวออกไป” (deferral) นั้นหมายความว่า การบ่งชี้ของภาษาไม่ได้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างเพียงอย่างเดียว หากแต่อิงอยู่ “ร่องรอย” (trace) ของสิ่งที่มันไม่ได้หมายถึงด้วย เช่น เราต้องมีร่องรอยการดำรงอยู่ของสีชาวจึงจะเข้าใจสีดำ หรือจะเป็นกรณีที่เป็นตัวอย่างเชิงวัตถุ เช่น ลูกศรที่พุ่งไปสู่เป้าหมาย ณ จุดหนึ่งๆ หรือเวลาหนึ่งๆ ลูกศรต้องดำรงอยู่ แต่การที่เราสามารถรับรู้การเคลื่อนไหวของมันได้ แสดงว่ามันไม่ได้ดำรงอยู่ ณ จุดใดโดยสมบูรณ์ แต่ต้องมีร่องรอยของอดีตที่เคลื่อนผ่านมันมา และอนาคตที่มันจะเคลื่อนที่ไปปรากฏอยู่เสมอ (จันทน์, 2545)

แนวคิดดังกล่าวได้ไปท้าทายสิ่งที่เรียกว่า “อภิปรัชญาแห่งการคงอยู่” (metaphysics of presence) ที่ได้ครอบงำความคิดทางปรัชญาตะวันตก (รวมถึงพวกเราด้วย) ในฐานะที่มันคายนิยามให้ความหมายแก่ ความจริง (truth) ความมีเหตุผล (rationality) ความเป็นภววิสัย (objectivity) ฯลฯ ซึ่งวิธีการหรือสร้างได้เข้าไปทำลายการให้ความหมายที่เป็นหนึ่งเดียวของตัวบท (text) โดยพยายามสาธิตให้เห็นว่าสิ่งที่ดูเหมือนจะเป็นองค์ประกอบย่อยและไม่ใช่ส่วนที่สำคัญแท้จริงแล้วมันก็อาจถูกมองเป็นศูนย์กลางได้เช่นกัน โดยการสาธิตดังกล่าวมุ่งชี้ให้เห็นถึงความไม่ลงรอยกัน (incongruity) หรือการที่เราไม่สามารถจะตัดสินใจชี้ขาดให้ความที่คงตัวแน่นอนแก่ตัวบทได้ ซึ่งการสาธิตให้เห็นความย้อนแย้งดังกล่าวไม่ได้ต้องการที่จะเข้ามาแก้ไขความไม่เป็นหนึ่งเดียว (disunity) ของตัวบท หากแต่เป็นการทำให้ตัวบทนั้นเปิดกว้างต่อสิ่งที่มันไม่ได้ (หรือไม่อยาก) นำเสนอออกมา

สำหรับเศรษฐศาสตร์เองก็ควรรับหลักการหรือสร้างเข้าไปด้วยเช่นกัน โดยพยายามสร้างความเป็นไปได้ที่จะรับเอาวิธีวิทยา (methodology) ที่แตกต่างเข้ามาสู่เศรษฐศาสตร์ มากกว่าที่จะยึดติดกับวิธีวิทยาอันเป็นคุณสมบัติเฉพาะที่มีแนวคิดว่าการประพันธ์เศรษฐศาสตร์ด้วยรูปแบบทางวิทยาศาสตร์ (ที่มีเสถียรภาพต่อการให้ความหมายสิ่งต่างๆ) เป็นสิ่งที่ดีที่สุดใน ซึ่งการหรือสร้างได้มุ่งเข้ามาทำลายตรงจุดนี้ โดยพิจารณาถึงความไม่มีเสถียรภาพของความหมายต่างๆ และช่วยบ่อนทำลายลักษณะความเป็นวิทยาศาสตร์ ร่วมกับกับ ลักษณะความมีเหตุผล (rationality) ความเป็นภววิสัย (objectivity) ฯลฯ ของเศรษฐศาสตร์ลงไป แน่แน่นอนว่าการหรือสร้างไม่ได้มุ่งหมายจะทำลายทุกสิ่งให้หมดสิ้นไป หรือจัดลำดับของสิ่งต่างๆ ขึ้นใหม่ หากแต่เป็นการพิจารณาหลักการเขียนว่า โน้ตค้นที่นักเศรษฐศาสตร์นำเสนอ นั้นไม่จำเป็นต้องมีความเป็นสากล (universal) หรือเป็นหนึ่งเดียว (unity) ในทางกลับกันความหมายนั้นเป็นสิ่งที่แตกต่างไปตามสภาพแวดล้อม ดังนั้นสิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์สื่อสารระหว่างกันเอง หรือสื่อสารออกมาภายนอกเพื่อจูงใจหรือเพื่อแสดงถึงความมีเหตุผลแน่นอนตรง (validity) ของทฤษฎีมันไม่จำเป็นต้องมีหนึ่งเดียวก็ได้

ตรงนี้อาจพิจารณานัยยะจากวิธีการรื้อสร้างที่มีต่อเศรษฐศาสตร์ได้สามประการ โดยประการแรก จริตแห่งการรื้อสร้าง (deconstructive spirit) ได้แสดงให้เห็นถึง "ความไม่สามารถเทียบเคียงกันได้" (incommensurability) ของวิธีการ แบบแผน หรือกระบวนทัศน์ต่างๆ เศรษฐศาสตร์ควรหาวิธีการแสดงความเคารพต่อแนวคิดต่างๆที่ดำรงอยู่ และแสดงให้เห็นว่าไม่มีแนวคิดใดที่จะเป็นมาตรฐานกำหนดการให้ความหมายเพียงหนึ่งเดียว เช่น เศรษฐศาสตร์แบบ Neoclassic Keynesian หรือ Marxian ทั้งสามต่างก็นำมาเทียบเคียงกันไม่ได้ และสามารถที่จะต่อ ยอดมโนทัศน์ต่างๆ (ในรูปแบบของตน) เช่น เรื่องของ มูลค่า (value) ความขาดแคลน (scarcity) อุปสงค์ (demand) ฯลฯ (Ruccio, 1998) หรือจะเป็นเรื่องความแตกต่างระหว่าง ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ในเชิงวิชาการ (academic economic theory) กับแนวคิดที่ถูกใช้ในการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจโดยผู้ที่ไม่ใช่ นักเศรษฐศาสตร์นั้น การรื้อสร้างมองว่าไม่มีกลุ่มไหนที่จะสามารถ (หรือไม่สามารถ?) จับต้องความหมายที่แท้จริงได้ เมื่อไม่มีกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งผูกขาดการให้ความหมายอย่างสมบูรณ์มันจึงนำไปสู่การสนทนาที่หลายหลาก (ทั้งระหว่างนักเศรษฐศาสตร์ด้วยกันเอง หรือระหว่างผู้ที่ไม่ใช่ นักเศรษฐศาสตร์กับนักเศรษฐศาสตร์) นำไปสู่การสร้างวาทกรรมที่ความหลากหลาย (ทั้งในเชิงวิวิธวิทยาโดยที่ไม่มีกลุ่มใดคงความจริงไว้อย่างเบ็ดเสร็จ) ให้แก่เศรษฐศาสตร์

ประการที่สองเป็นเรื่องของลีลาการรื้อสร้าง (deconstructive style) ได้มุ่งเสนอท่าทีให้แนวคิดสมัยใหม่ทั้งหมดถึงเศรษฐศาสตร์ควรจะเริ่มหันกลับมาย้อนดูตัวเอง (self-reflexivity) โดยพิจารณาถึงข้อจำกัดในระบบของตน ในการเขียนของนักเศรษฐศาสตร์ควรเปิดเผยให้เห็นถึงวาระต่างๆที่ซ่อนเร้นอยู่ เช่น การเมือง ปรักฎษาหรืออัตลักษณ์ (identity) ที่หนุนหลังพวกเขาอยู่ เศรษฐศาสตร์ไม่ควรซ่อนสิ่งเหล่านี้ด้วยการประกาศว่าทฤษฎีของตนเองเป็นแนวคิดที่ปราศจากคุณค่า หากแต่ควรเผยมันออกมาให้เห็นถึงว่าสิ่งใดเป็นตัวกำหนดแผนความพอใจในการเลือกใช้ทฤษฎี หรือ วิวิธวิทยาของตน

ประการสุดท้ายเป็นนัยยะที่มีต่องานชิ้นนี้โดยตรง กล่าวคือกลยุทธการรื้อสร้างได้มุ่งฆ่าและเกมภาษา (language game) ของเศรษฐศาสตร์ โดยพยายามรบกวนลักษณะอันเป็นแบบแผน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์ภายใต้แบบจำลองความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ (rational economic model) ซึ่งถือเป็นป้ายยี่ห้อหลัก (hallmark) ของเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ วิธีการรื้อสร้างได้เข้าไปรุกรัล้าภาพตัวตนที่หมดจดดังกล่าวโดยชี้ให้เห็นถึงความไม่มั่นคงของตัวบท (แบบจำลอง) นั้นๆ และชี้ให้เห็นว่าภายใต้ตัวบทที่มีความเรียบลื่นมันได้เก็บกอดปิดทับสิ่งใดเอาไว้ แต่นั่นไม่ได้

หมายความว่ากลยุทธ์หรือสร้างนั้นจะทำการรื้อถอนตัวบทดังกล่าวทั้งหมด และนำเสนอความจริงที่เบ็ดเสร็จอีกชุดขึ้นมาใหม่ หากแต่มันต้องการเปิดเผยแง่มุมที่ตัวบท (ซึ่งพยายามอ้างถึงความจริงเบ็ดเสร็จชุดหนึ่ง) ได้หลงลืมไป และเผยมันออกมาซึ่งวิธีการดังกล่าวอาจจะนำไปสู่การสร้างสรรคแบบใหม่ได้ ซึ่งกลยุทธ์ที่ได้กล่าวมาผู้เขียนจะทำการอภิปรายต่อไปในบทที่สี่อันเป็นมุมมองภาคปฏิบัติของงานชิ้นนี้

ท้ายที่สุดเศรษฐศาสตร์ควรเริ่มแสวงหาความเป็นไปได้ในการเปิดมุมมองของตนโดยรับหลักการหรือสร้างเข้ามา เพื่อเป็นทางเลือกสร้างความเชื่อมโยง (ที่แตกต่าง) ทั้งระหว่างตัวแนวคิดเศรษฐศาสตร์เอง หรือกับแนวคิดอื่นๆ เปิดกว้างไปสู่ความหลากหลายในการให้นิยามต่อมโนทัศน์หรือสิ่งต่างๆ รวมไปถึงความหลากหลายในการให้นิยามหน่วยเศรษฐกิจด้วย สร้างจิตสำนึกที่ไม่พยายามให้ความหมายต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างเบ็ดเสร็จ ตระหนักถึงความหลากหลายที่ดำรงอยู่ ลบเลือน "ความเป็นอื่น" (the others) ให้หายไปจากโลกแห่งเศรษฐศาสตร์

3.2 The Postmodern 'moments' : ตัวแวงหวังความคิด

โลกทัศน์อันสำคัญของปรัชญาความมีเหตุผล (rationalist philosophy) ก็คือความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถที่จะเข้าถึงความจริงของทุกสรรพสิ่ง ความจริงแท้ (ultimate truth) เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงและจับต้องได้ นั่นเพราะว่าโลกถูกประกอบขึ้นมาด้วยกลไกที่มีลำดับขั้นแน่นอน ดังนั้นถ้าหากเรามีระเบียบวิธีที่ถูกต้อง การเข้าถึงความจริงก็ไม่ใช่สิ่งที่เกินเอื้อมอีกต่อไป ซึ่งตรงกันข้ามกับแนวคิดหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ที่ปฏิเสธการก่อร่างขึ้นของความจริงแท้ทั้งหมด กล่าวคือมันเป็นไปไม่ได้ที่จะมี "มุมมองแบบพระเจ้า" (God's eye view) ที่สามารถตัดสินชี้ขาดความจริงหนึ่งเดียวได้ (Mannion and Small, 1999)

ในมุมมองของหลังสมัยใหม่ความจริงไม่ได้ถูกสร้างผ่านความเป็นภววิสัยและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ หากแต่มันอยู่ภายใต้กรอบของ "วาทกรรม" (discourse) ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าสิ่งนั้นใครเป็นผู้พูด (หรือผู้วิจัย) ที่อิงอยู่กับความเป็นอัตวิสัย ในมุมมองดังกล่าวจึงทำให้เรามองเห็นว่าบางครั้งการตั้งคำถามแบบในหัวข้อเดียวก็สามารถทำให้เกิดผลลัพธ์ที่แตกต่างกันได้ และอาจจะนำมาสู่การประชันกันของการให้เหตุผลในเรื่องราวต่างๆ ซึ่งขัดแย้งกับมุมมองของสมัยใหม่ซึ่งเชื่อในศักยภาพของการทำนาย ภายใต้สมมติฐานที่ถูกกำหนดขึ้นมาโดยปราศจากแนวคิดในเรื่องคุณค่าใดๆ (value free) ท้ายที่สุดแล้วหลังสมัยใหม่ได้มองไปถึงมิติของ "อำนาจ" ที่แฝงอยู่ในวาท

กรรม โดยเปิดโปงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไม่แยกไม่ออกระหว่างกันของความรู้และอำนาจ (ดังที่ได้กล่าวถึงในบทแรก) เมื่อความจริงแท้ไม่มี (หรือมีแต่เราเข้าไม่ถึง?) หรือถ้ามีมันก็อยู่ภายใต้กรอบของวาทกรรม ทำให้เราเห็นรูปลักษณะความเป็นสุดขั้วของหลังสมัยใหม่ที่ปฏิเสธสิ่งทุกอย่าง มีลักษณะต่อต้านแนวคิดสมัยใหม่ (anti-modernism)¹

มุมมองที่ปฏิเสธสิ่งทุกอย่างอย่างคงจะดูเป็นการสุดขั้วเกินไป ดังนั้นแล้ว ณ ที่นี้เราจึงมุ่งเน้นตีความหลังสมัยใหม่ในฐานะที่เป็น 'moments' หรือก็คือการมอง "หลังสมัยใหม่" เปรียบดั่ง "ตัวแหว่งห้วงความคิด" (postmodern moments) (โดยจะตีความตาม Ruccio and Amariglio (2003) เป็นหลัก) ซึ่งการแหว่งตัวของห้วงความคิดนั้นมาจากความไม่สมบูรณ์ในตัวเองขององค์ความรู้สมัยใหม่ นั้นเพราะว่าองค์ความรู้สมัยใหม่มักจะก่อร่างขึ้นมาโดยมีการ "ลดทอน" (reduce) เป็นฐาน ดังเช่นในงานชิ้นนี้ที่เราพิจารณาเห็นถึงมิติที่ขาดตกบกพร่องของเศรษฐศาสตร์อันเกิดจากการลดรูป agent ให้อยู่ภายใต้สมมติฐานความมีเหตุผล (ที่อิงอยู่กับ instrumental rationality อย่างแข็งขัน) แต่ภายใต้ความไม่สมบูรณ์เศรษฐศาสตร์ก็ยังมีพยายามที่จะสถาปนาทฤษฎีที่เป็นสากล (universal theory) ขึ้นมาเพื่ออ้างถึงความจริงแท้ จึงเป็นภาระของหลังสมัยใหม่ที่จะต้องสอดแทรกเข้าไปวิพากษ์กวดแกว่งห้วงความคิดของสมัยใหม่ มุ่งทำลายความเป็นศูนย์กลางของเศรษฐศาสตร์ (economic totality) ซึ่งการมุ่งเข้าไปทำลายศูนย์กลางดังกล่าวนี้ไม่ได้หมายความว่าหลังสมัยใหม่จะขจัดทุกอย่างให้หมดสิ้นไป หากแต่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความไม่บริสุทธิ์ของการคงอยู่ใดๆ การที่ไม่สามารถตัดสินชี้ขาดหรือให้ความหมายกับสิ่งต่างๆ ได้อย่างแน่นอน

การพิจารณาลักษณะความเป็น 'moments' ทำให้เราพบว่าการวิพากษ์จากหลังสมัยใหม่นั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากภายในตัวของแนวคิดสมัยใหม่ และมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง (immanent critic) ดังที่ Amariglio (1990) ได้แสดงให้เห็นใน "Economics as a Postmodern Discourse" ว่าลักษณะของความเป็นหลังสมัยใหม่นั้นสามารถพิจารณาจากระดับความเป็นสูญนิยม (nihilistic) ของวาทกรรมเศรษฐศาสตร์² โดยเขาได้ค้นพบผ่านทางนักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญหลายคน (ได้แก่ Keynes , Knight และ Shackle) ซึ่งล้วนแสดงให้เห็นถึงความไม่มั่นคงและไม่แน่นอนภายในวาท

¹ ดังที่ในบทแรกได้การวิพากษ์ 'ism' ของหลังสมัยใหม่ในแง่มุมต่างๆ ได้แก่ essentialism, foundationalism, scientism และ humanism

² ดังที่เขาได้กล่าวไว้ว่า "While economics discourse is characterized by a self-consciousness of modernism, within this modernism we can discern various postmodern "moments." The postmodern moments of mainstream economics consist of the more "nihilistic,...."

กรรมเศรษฐศาสตร์ มุ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะของหลังสมัยใหม่ที่เป็น 'moments' อยู่ภายใน กล่าวคือ มันถูกโอบล้อมด้วยความเป็นสมัยใหม่ แต่ภายใต้วงล้อมนั้นมันก็พร้อมที่จะออกมาขัดแย้งห้วงความคิดของสมัยใหม่ได้ตลอดเวลา ดังเช่นในกรณีของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่เราจะเห็นทิศทางการพัฒนาที่เป็นชั่วคราวข้ามกับตัวเองในหลายๆประเด็น เช่นการวิเคราะห์ความไม่แน่นอน (uncertainty) แบบจำลองไร้ดุลยภาพ (disequilibrium model) หรือจะเป็นเรื่อง "Bounded rationality" ในบทที่ผ่านมาก็แสดงถึงลักษณะความเป็น moments ของหลังสมัยใหม่ที่อยู่ภายในตัวเศรษฐศาสตร์ด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลยที่เราจะเห็น 'moments' ของความเป็นหลังสมัยใหม่ได้จากเศรษฐศาสตร์ (ที่มีท่าทางของสมัยใหม่อย่างชัดเจน) ในงานหลายๆชิ้น เช่น Burczak (1994) หรือ Rossetti (1990) ที่มุ่งแสดงให้เห็นถึงมิติของความเป็นหลังสมัยใหม่ในตัวนักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญซึ่งก็คือ Hayek และ Lucas ตามลำดับ

ถ้าจะพิจารณาความเป็นตัวแกว่งหว่งทางความคิดของหลังสมัยใหม่ให้ละเอียดยิ่งขึ้นเราสามารถนำเอาหลักวิภาษวิธี (dialectic) เข้ามาจับได้ (ซึ่งเป็นวิธีของ Dow (1990)) โดยพิจารณาแนวคิดหลังสมัยใหม่ว่าเป็นการ 'anti-thesis' คอยเข้าไปปฏิเสธ ด้านทานความเป็นสมัยใหม่ (ซึ่งก็คือ thesis) ที่มีแนวโน้มจะปฏิเสธตัวเองอยู่แล้ว นั่นก็เพราะความแข็งขืนของมันทำให้แนวคิดสมัยใหม่เองก็ไม่มีที่ยืนเพียงพอที่จะพุงตัวเอาไว้ได้ แน่หนอนว่าหลังสมัยใหม่ที่เป็นอีกฟากแห่งการปฏิเสธความเป็นสมัยใหม่ก็ไม่มีที่ยืนด้วยเช่นกัน เนื่องมาจากพื้นฐานทางความคิดของมันที่มีลักษณะเป็น "สูญนิยม" ปฏิเสธสิ่งทุกอย่างทุกอย่าง ดังนั้นแล้วภายใต้ห้วงความขัดแย้งแห่งวิภาษวิธี ทั้งสองฟากจะสามารถรับประโยชน์ซึ่งกันและกันได้ โดยที่ความเป็นสมัยใหม่ก็จะดูดซับเอาลักษณะการวิพากษ์ของชั่วคราวข้ามเข้าไป ในขณะที่เดียวกันหลังสมัยใหม่ก็ได้ลักษณะความแข็งขืนของฝั่งตรงข้ามไว้คอยต่อต้านความรู้ตัวตนของมัน ท้ายที่สุดแล้วบทสังเคราะห์ (synthetic) ของทั้งสองแนวคิดจะก่อให้เกิดความเปิดกว้างไปสู่วิธีวิทยาแบบพหุนิยม (pluralist methodology)³ ไปสู่ระบบเปิดที่มีความหลากหลายทางวิธีวิทยาโดยที่ไม่หลงลืมจิตสำนึกของหลังสมัยว่าโดยมองถึงความไม่สามารถเทียบเคียงกันได้ (incommensurable) ของแต่ละวิธีวิทยา

³ ในแวดวงเศรษฐศาสตร์บ้านเราค่อนข้างมีความสับสนระหว่างคำว่า 'วิธีวิทยา' (methodology) และ 'มรรควิธีวิจัย' อยู่ไม่น้อยเลยทีเดียว โดยมักจะเข้าใจผิดว่าวิธีวิทยาก็คือมรรควิธี เช่นในกรณีที่พบเห็นกันบ่อยๆก็คือการเข้าใจผิดคิดว่าการประมาณแบบจำลองโดยวิธี OLS ถือว่าเป็นวิธีวิทยาของเศรษฐศาสตร์ (ซึ่งกลายเป็นความเข้าใจผิดที่ซ้ำซ้อนเข้าไปอีก เพราะการประมาณแบบ OLS นั้นถือว่าเป็นหนึ่งในมรรควิธีอันหลากหลายในการประมาณแบบจำลองเศรษฐศาสตร์) อย่างไรก็ตามการให้นิยามสำหรับวิธีวิทยานั้น ไกรยุทธ (2533 : หน้า 53-54) กล่าวว่า "โดยสรุป วิธีวิทยา เป็นเรื่องราวว่าด้วยการค้นหา (investigation) ความรู้ในรูปแบบของมโนทัศน์ ทฤษฎีและหลักการพื้นฐานในการใช้เหตุผลของวิชา สาขาหนึ่งๆ วิธีวิทยาของนักเศรษฐศาสตร์ก็คือ

เราสามารถมองได้ว่าการตีความหลังสมัยใหม่ในฐานะที่เป็น 'moments' เหมือนกับเป็นการแสวงหาทางสายกลางให้กับความไม่สมบูรณ์ของความเป็นสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ และเมื่อ (ความเป็นสมัยใหม่) มันไม่สมบูรณ์ มันคงถึงเวลาแล้วที่เศรษฐศาสตร์ควรจะเริ่มย้อนทบทวนตัวเอง (self-reflexivity) พิจารณาถึงขอบเขตและข้อจำกัดของตน ซึ่ง ณ ที่นี้ก็คือสมมติฐานความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ อันจะนำไปสู่การเปิดรับเอาแนวคิดหลังสมัยใหม่เข้าไปสู่ระบบ นำเข้ามากวัดแกว่งห้วงความคิดของตน ปิดเป้าความเป็น "หนึ่งเดียว" ของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ เพื่อเปิดกว้างไปสู่การวิพากษ์ที่ไม่มีวันจบ (open-end) โดยรับเอาหลักการ "รื้อสร้าง" (deconstruction) อันมีลักษณะแสดงถึงความเป็นไปไม่ได้ที่จะรวมศูนย์ (totalize) ทางความคิดของสิ่งต่างๆ โจมตีเศรษฐศาสตร์อย่างเปิดกว้าง และไม่ได้มุ่งไปสู่การนำเสนอสูตรสำเร็จที่แน่นอนตายตัว เพื่อล้มล่อนความแข็งขันของวาทกรรมเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ อันจะนำไปสู่การพิจารณาปัจเจกชนในขอบเขตที่กว้างกว่าเดิมนอกเหนือจากการลดทอนให้เป็น "สัตว์เศรษฐกิจ" ที่อิงกับหลักการปรัชญาความมีเหตุผลที่คับแคบแต่เพียงโดดเดียว (ซึ่งก็คือ instrumental rationality) ทำยที่สุดเศรษฐศาสตร์ควรจะลดรูปแบบการนำเสนอเรื่องราวที่เป็น "อภิด้านาน" (grand narratives) ลงไปสู่การให้ภาพของหน่วยเศรษฐกิจ (economic agent) หลากหลายกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นสิ่งที่คุณเขียนจะพยายามนำเสนอในบทนี้

3.3 "Bounded rationality" กับการอ่านแบบหลังสมัยใหม่

การพิจารณาความเป็น 'moments' ของแนวคิดหลังสมัยใหม่ในส่วนที่แล้วทำให้เราสามารถมองข้อวิพากษ์จากหลังสมัยใหม่ได้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในตัวแนวคิดสมัยใหม่เอง โดยแสดงออกผ่านทางพัฒนาการของมโนทัศน์ที่เป็นข้อตรงข้ามต่างๆ เช่น เรื่องของการวิเคราะห์ความไม่แน่นอน (uncertainty) แบบจำลองไร้ดุลยภาพ (disequilibrium model) หรือ ลักษณะความมีเหตุผลแบบมีขอบเขต (bounded rationality) ฯลฯ ทั้งหมดล้วนทำให้เห็นถึงความเป็น "สูญนิยม" ในวาทกรรมสมัยใหม่ไม่มากนักน้อย ซึ่งในบทที่สองของ "Postmodern Moments in Modern Economics" Ruccio และ Amariglio (2003) ได้สำรวจในประเด็นดังกล่าว โดยแสดงให้เห็นถึงลักษณะความเป็นหลังสมัยใหม่ในวาทกรรมเรื่องความไม่แน่นอน (uncertainty discourse) ของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ผ่านนักคิดได้แก่ Keynes, Knight และ Shackle ซึ่งสำหรับพวกเขาแล้ว Keynes เอง จะเป็นผู้ที่มีความเป็นหลังสมัยใหม่มากที่สุด สำหรับสองคนหลังแม้ว่าจะมีร่องรอย

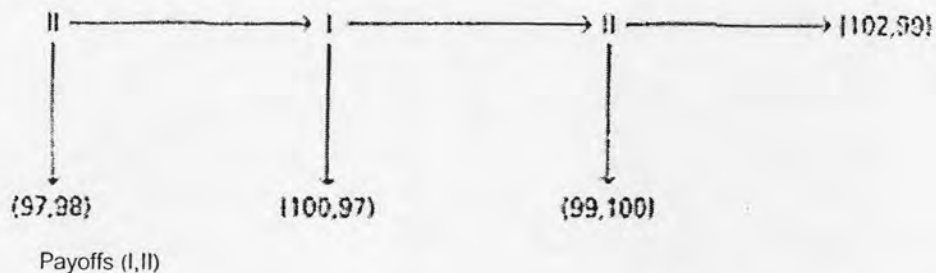

เรื่องราวด้วยวิธีการอธิบายของนักเศรษฐศาสตร์นั่นเอง วิธีวิทยาไม่ควรหมายถึง มรรควิธีวิจัย หรือเทคนิควิจัย (research technique) ดังที่นิยมใช้กันผิดๆ ในปัจจุบัน (ทั้งในเมืองเทศและเมืองไทย)

ของความเป็นหลังสมัยใหม่อยู่บ้าง แต่ท้ายที่สุดก็ได้แสดงความเป็นจุดยืนทางสมัยใหม่ออกมาอย่างชัดเจน อีกทั้งงานชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นหลังสมัยใหม่ที่มุ่งสำรวจรอยแตกในวาทกรรมสมัยใหม่ของเศรษฐศาสตร์ (ซึ่งในที่นี้ก็คือเรื่องของ uncertainty) อันจะนำไปสู่ความเชื่อมโยงในการผลิตวาทกรรมชิ้นใหม่ขึ้นมานั่นเอง

อย่างไรก็ตามในขั้นตอนนี้ผู้เขียนต้องการเลือกเอา "Bounded rationality" ขึ้นมาในฐานะที่มันเป็น 'moments' หนึ่งในวาทกรรมเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ และเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างพูดถึงมากในงานชิ้นนี้ ซึ่งในงานของ Hargreaves Heap (1993) ได้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของ procedural rationality โดยแสดงให้เห็นถึงความแข็งในระบบของเศรษฐศาสตร์ทั้งในส่วนของการคาดการณ์อย่างมีเหตุผล (rational expectation) ที่อิงกับ instrumental rationality และ Game Theory ซึ่งในกรณีหลังค่อนข้างน่าสนใจที่เขาได้ยกตัวอย่างการเล่น "เกมตะขาบ" (centipede game) ขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นถึงความขาดตกบกพร่องของ instrumental rationality ในเศรษฐศาสตร์ ดังที่จะแสดงในแผนภาพที่ 4

ภาพ 3.1 : The centipede game

ที่มา : Hargreaves Heap (1993)

โดยในเกมมีผู้เล่นสองคนคือ I และ II เป็นผู้ดำเนิน dynamic game ภายใต้เงื่อนไขดุลยภาพที่สมบูรณ์ (perfect equilibrium) เน้นอนว่าในระบบดังกล่าวตั้งอยู่บนสมมติฐานความมีเหตุผลที่ผู้เล่นแต่ละฝ่ายต่างรู้ข้อมูลได้อย่างทั่วถึงกัน (common knowledge of rationality : CKR) ผู้เล่นทั้งสองจะดำเนินการเล่นแบบแบบ sequential move โดยมีกลยุทธ์ให้เลือกคือ ลง (down) หรือไปตามขวาง (across) ถ้าเลือกลงเกมจะจบลงภายใต้ payoffs ที่กำหนดให้ แต่ถ้าผู้เล่นเลือกที่จะไปตามขวางก็จะนำไปสู่จุดต่อไปของเกม ซึ่งการแก้ไขปัญหของเกมคงเป็นสิ่งที่

นักเศรษฐศาสตร์คุ้นเคยกันดีโดยใช้วิธีการที่เรียกว่า backward induction โดยการพิจารณาจะ เริ่มที่จุดสุดท้ายของเกม ซึ่งถ้าไปถึงจุดสุดท้ายผู้เล่น II ก็จะต้องเลือก ลง (เพราะ payoffs มากกว่าการ เลือกไปตามขวาง :100>99) แต่ในสถานการณ์ดังกล่าวจะทำให้ผลตอบแทนของผู้เล่น I (99) แ่ ลง ดังนั้นแล้วการเลือก ลง ในจุดที่สองย่อมทำให้ผู้เล่น I ได้ผลตอบแทนมากกว่า (100>99) แต่ใน จุดที่สองจะเห็นได้ว่าผลตอบแทนการเล่น ลง ของผู้เล่น II กลับน้อยกว่าการเล่น ลง ในจุดเริ่มต้น ดังนั้นแล้ว II จึงเลือกเล่น ลง ตั้งแต่ ณ จุดแรกของเกม ซึ่งคือเงื่อนไขดุลยภาพที่สมบูรณ์ของเกม

ประเด็นของเกมนี้อยู่ที่เรื่องความไม่อยู่กับร่องกับรอย (inconsistency) ของความมีเหตุผล ระหว่างการเลือก ลง ของผู้เล่น II และข้อโต้แย้งที่สนับสนุนให้ผู้เล่น II เลือกไปตามขวางในเกมนี้ แน่แน่นอนคงเป็นสิ่งที่ใครไม่คาดคิด เพื่อให้ชัดเจนขึ้นลองคิดภาพสถานการณ์ที่เราไปถึงจุดที่สองใน เกม ซึ่ง II อาจจะเลือกกลยุทธ์ไปตามขวางก็ได้ (เพราะ100>97) ในทางเดียวกันเมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ เล่น I ก็อาจจะเลือกกลยุทธ์ไปตามขวางอีกต่อหนึ่งก็ได้ (เพราะ102>99) ซึ่งภายใต้การให้เหตุผล ดังกล่าวล้วนเป็นสิ่งที่ไม่มีใครทำนายไว้หรือคาดคิดไว้ เพราะสถานการณ์ดังกล่าวนี้ได้หลุดจาก รูปแบบของ backward induction โดยกลับตาลปัตรจากหน้ามือเป็นหลังมืออย่างสิ้นเชิง และการ เลือกในสถานการณ์ตัวอย่างมักจะถูกมองเป็นความผิดพลาด (error) ที่เกิดขึ้นในระบบ

จึงนำมาสู่ข้อเสนอนี้ว่าภายใต้สถานการณ์ที่แสดงความไม่สอดคล้องกับความมีเหตุผล (ที่เราเชื่ออยู่) เราจำเป็นที่จะต้องละมโนทัศน์ความมีเหตุผล (แบบ instrumental rationality) ลง บ้าง เพราะมันอาจมีรูปแบบพฤติกรรมอื่นๆ ที่ลงรอย (consistent) กับสถานการณ์ที่ไม่ลงรอยกับ ลักษณะของความมีเหตุผลที่เราเชื่ออยู่ และด้วยลักษณะ instrumental rationality เองก็นำไปสู่ ข้อสรุปที่ง่ายเกินไป เมื่อเป็นเช่นนั้นมันจำเป็นที่เราต้องเสริมด้วยการทำความเข้าใจกระบวนการ (procedure) ที่คอยกำกับการทำงานอยู่ เพราะว่ามันค่อนข้างมีลักษณะที่ไม่เป็นสากล (universal) กล่าวคือ procedural rationality เป็นสิ่งที่อิงอยู่กับเวลาและสถานที่เป็นอย่างมาก ดังนั้นแล้ว พฤติกรรมที่คงเส้นคงวาที่เราเห็นอยู่จึงเป็นการอิงกับลักษณะที่เป็นนามธรรมของลักษณะความมี เหตุผล แต่พฤติกรรมที่แม่นยำ (ซึ่งเป็นสิ่งที่เราต้องการ) นั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของเวลาและสถานที่ๆ เฉพาะเจาะจงนั่นเอง

ในมุมมองดังกล่าวเราสามารถเชื่อมโยงกับหลังสมัยใหม่ได้ โดยหลังสมัยใหม่มองว่าความ แน่แน่นอนหนึ่งเดียวที่คงอยู่ก็คือความไม่แน่นอน ซึ่งถ้ายึดตามลักษณะดังกล่าวข้อสมมติความมี เหตุผลที่เศรษฐศาสตร์ยึดถืออยู่ดูจะมีความบกพร่องตั้งแต่เริ่มต้นเพราะมันล้มเหลวในการฝังความ

แน่นอนไวในตัว agent เช่นในตัวอย่างที่ผ่านมา ดังนั้นแล้วการนำกลางแคลงและความไม่แน่นอนของหลังสมัยใหม่เข้ามาสู่ภายในตัวปัจเจกชนจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง โดยมองปัจเจกชนในฐานะที่เป็นเครือข่ายทางสังคมที่ลดรูปไม่ได้ (socially irreducible) นั่นคือการกระทำของปัจเจกชนถูกชักนำผ่าน กระบวนการ/กฎ/บรรทัดฐาน ต่างๆ นั่นเอง ซึ่งหลักการ procedural rationality ดูจะเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับหลังสมัยใหม่อยู่ไม่น้อยเลยทีเดียว อย่างไรก็ตามอีกมุมมองหนึ่ง Hargreaves Heap (1993) ก็คือการพิจารณาถึงความไม่คงเส้นคงวาภายในปัจเจกชนด้วย อย่างไรก็ตามเราจะพักมันเอาไว้ก่อน เพราะที่ผ่านมามองทำให้เราได้ยินเสียงสะท้อนถึงความเป็นหลังสมัยใหม่ของ procedural/bounded rationality ที่จะเข้ามาสนับสนุนวาทกรรมเศรษฐศาสตร์ได้

ซึ่งหลักการ bounded หรือ procedural rationality ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะในแวดวงเศรษฐศาสตร์เท่านั้น มันได้แพร่ขยายออกไปยังสาขาวิชาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทฤษฎีองค์กรสมัยใหม่ (modern organization theory) ก็ได้นำเอาหลักการดังกล่าวเข้ามาใช้ด้วยเช่นกัน เพราะเป้าหมายอย่างหนึ่งของหลักการดังกล่าวก็คือนำเอาไปปรับใช้กับการตัดสินใจเชิงองค์กรที่มีปัจจัยซับซ้อนหลายอย่าง ซึ่งการรับเอา bounded rationality เข้ามาในกระบวนการทำงานขององค์กรนั้นจะเริ่มด้วยพื้นฐานของการแสวงหาความพอใจ (satisficing) ภายใต้ห่วงโซ่ของวิธีการที่จะไปสู่เป้าหมาย (means-end) โดยจะเลือกเอาเป้าหมายที่แรกที่เหมาะสมแก่องค์กรมากกว่าที่จะมุ่งหาทางเลือกที่เป็น optimal โดยเป้าหมาย (goals) และแนวคิดเรื่องคุณค่า (values) ขององค์กรเป็นสิ่งที่มีความลำดับสูงต่ำชัดเจน (hierarchy) ดังเช่นเรื่องหนทางการในการพัฒนาเป็นของหน่วยที่อยู่ระดับสูงสุดขององค์กรที่ก่อนจะลงมาสู่หน่วยงานที่ถัดลงมา ภายใต้กรอบดังกล่าวปัจเจกชนในแต่ละระดับขององค์กรจะมีพฤติกรรมที่มีเหตุผลโดยจะเลือกการตัดสินใจที่ดีที่สุด โดยการตัดสินใจมีลักษณะที่สัมพันธ์ต่อเนื่องกัน เช่นการงบประมาณขององค์กรในปีนี้สัมพันธ์กับปีที่แล้ว (แม้ว่าการตัดสินใจดังกล่าวถูกมองว่าเป็นอิสระก็ตามที่แต่ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงความสัมพันธ์นี้ได้) กล่าวโดยรวมภายใต้กรอบดังกล่าวแสดงถึงการหลอมรวมทางสถาบันอันจะนำไปสู่ระดับความมีเหตุผลที่สูงกว่าเดิมได้นั่นเอง

อย่างไรก็ตามมีงานชิ้นหนึ่งที่ค่อนข้างน่าสนใจของ Mumby and Putnam (1992) โดยทั้งสองได้ใช้หลักการอ่านแบบหลังโครงสร้างนิยม (poststructuralist reading) นั่นคือวิธีการรื้อสร้าง (deconstruction) เพื่อแกะหาร่องรอยของสิ่งที่หลักการ bounded rationality ได้เก็บกดปิดทับเอาไว้ ซึ่งได้ข้อสรุปคือ

- 1) ลักษณะหนึ่งของ bounded rationality คือการฝังเอาระบบเกี่ยวกับการรับรู้เข้าไป (cognitive) ในระบบการตัดสินใจ อุปมาเหมือนเป็นตัวแทนสมอง แต่ถูกแสดงออกผ่านรูปแบบของการคำนวณ (algorithm) โดยเป้าหมายของระบบรับรู้ดังกล่าวอยู่ที่การอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างการกระทำและการเลือกที่เกิดขึ้น
- 2) กรอบดังกล่าวมีความเป็น ทวิลักษณะ (dualism) ของร่างกายและจิตใจโดยกระบวนการทางจิต (mental process) ถูกทำให้ชัดเจนขึ้นมา (ผ่านระบบการรับรู้) โดยที่ลักษณะทางกายภาพ (physical) และอารมณ์ความรู้สึก (emotional) ถูกขับดันให้กลายเป็นชายขอบ (marginalized)
- 3) บรรทัดฐานของ bounded rationality นั้นได้ลดคุณค่าทางด้านกายภาพ (physical) และความเป็นหญิง (feminine) ลง ภาพความแตกต่างระหว่างหลักการดังกล่าวกับการจัดการแบบ Taylor ก็คือการที่ bounded rationality ได้นำเอาเครื่องจักรที่มีระบบรับรู้ (cognitive machine) ใสเข้าไปในสายพานแทนแรงงานที่เป็นตัวตนจริงๆนั่นเอง
- 4) สุดท้ายอารมณ์ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมต่อองค์กร และเป็นสิ่งที่ไม่ดีผลสุดท้ายที่สุดการตัดสินใจภายใต้อารมณ์ความรู้สึกอย่างเดียวจะส่งผลเสียในระยะยาวต่อองค์กรได้

สิ่งที่เห็นจากข้อสรุปดังกล่าวก็คือ bounded rationality แสงถึงความเป็นทวิลักษณะของมันที่ได้แยกเอาอารมณ์ความรู้สึกออกไป โดยมีเครื่องจักรที่มีระบบการรับรู้เข้ามาทดแทน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วปัจจัยด้านอารมณ์ความรู้สึกนั้นเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานของจิตใจ และแน่นอนมันย่อมส่งผลต่อการดำเนินงานขององค์กรด้วย อารมณ์ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่แสดงออกความเป็นมนุษย์และเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นจากทั้งภายในตัวปัจเจกชนหรือจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมก็ได้ นอกจากนี้ยังมีงานจากทางฝั่งทฤษฎีองค์กรอีกชิ้นที่มองเห็นจุดบอดของหลักการดังกล่าว นั่นคือ Nooteboom (1992) โดยเขามองว่าแม้ bounded rationality จะพยายามนำเอาแนวคิดเรื่องต้นทุนทางธุรกรรม (transaction cost)⁴ เข้ามาพิจารณาเพื่อชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปไม่ได้ของข้อตกลงที่สมบูรณ์ (complete contract) แต่มันได้มองข้ามความหมายของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่แท้จริงในฐานะที่มันสามารถผลิตการรับรู้ได้ (generate perception) ดังนั้นแล้วเราจึงควรที่จะก้าวข้ามจากเรื่องต้นทุนทางธุรกรรมไปสู่ความสัมพันธ์ทางธุรกรรม (transaction relation) มากกว่า และแน่นอนว่าความสัมพันธ์ทางธุรกรรมดังกล่าวไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานง่าย ๆ ของความ

⁴ซึ่งถ้าเป็นในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมาตรฐานโดยทั่วไป ต้นทุนธุรกรรม (transaction cost) จะถูกมองว่าเป็นศูนย์

พอใจที่ได้มาจากอุปสงค์ (demand) (ที่ derive ผ่านเซตของวัตถุประสงค์และเทคโนโลยีที่ถูกกำหนดมา) ดังที่เศรษฐศาสตร์หรือทฤษฎีองค์กรพิจารณาอยู่

ดังนั้นแล้ว bounded rationality เองก็ดูจะมีจุดบอดอยู่ไม่น้อยเลยทีเดียว เมื่อมาถึงตรงนี้ Mumby and Putnam (1992) จึงได้นำเสนอหลักการ "ลักษณะความผูกพันทางอารมณ์" หรือ "Bounded emotionality" ขึ้นมาเพื่อเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ซึ่งมันได้รวมเอาลักษณะทางอารมณ์หลายๆอย่าง เช่น ความห่วงใยซึ่งกันและกัน ความเป็นชุมชน การสนับสนุนค้ำจุน และความสัมพันธ์ระหว่างกัน เข้าไว้ในตัวปัจเจกชน โดยการนำเสนอหลักการดังกล่าวนี้ไม่ได้หมายความว่าทั้ง bounded rationality และ bounded emotionality นั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างสัมพันธ์กัน หากแต่พลังของความแตกต่างระหว่างสองสิ่งนี้จะช่วยสร้างสำนักแห่งการคิดจ้างและช่วยสรรค์สิ่งใหม่ๆขึ้นมา เห็นได้ว่ามันได้ใช้ลีลาของโครงสร้างนิยมโดยที่มุ่งไม่เก็บกดหรือปิดทับความหมายใดเอาไว้ในตัวบท (text) หากแต่พยายามนำหลักการทั้งสองมา "เล่น" ร่วมกันเพื่อให้เผยให้เห็นภาพแห่งความขัดแย้งอันเป็นปกติวิสัย และการที่เราไม่สามารถให้ความหมายกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างเด็ดขาดได้

อนึ่งลักษณะความขัดแย้งของหลักการทั้งสองสามารถแสดงได้ดังตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ 3.1:

A Comparison of Bounded Rationality and Bounded Emotionality

Bounded Rationality	Bounded Emotionality
Organizational limitations	Intersubjective limitations
Reduction of ambiguity through satisficing	Tolerance of ambiguity
Hierarchy-Means-end chain	Heterarchy of goals and values
Mind-body dualism	Integrated self-identity
Fragmented labor	Community
Gendered and occupational feeling rules	Relational feeling rules

ที่มา : Mumby and Putnam (1992)

ภายใต้บรรทัดฐานของ bounded emotionality ปัจเจกชนจะมีการกระทำที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความอดกลั้น (tolerance) มากกว่าการที่ลดความกำกวมโดยมุ่งแสวงหาความพอใจให้แก่ตนเองเป็นสำคัญ ถ้าพูดในเชิงทฤษฎีองค์กร เช่น เมื่อเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางสภาวะแวดล้อม ปัจเจกชนจะต้องตอบสนองโดยปฏิบัติตามกฎหรือระบบที่ได้ติดตั้งเอาไว้เพื่อลดความไม่

แน่นอนที่อาจเกิดกับองค์กร ในทางกลับกันความอดกลั้นนั้นมีความหลากหลาย ท่ามกลาง ตำแหน่งต่างๆภายในองค์กร เช่นในกรณีความอดกลั้นของเพศหญิงที่ต้องอยู่ภายใต้สังคมที่ชาย เป็นใหญ่ (patriarchy) เป็นต้น อีกทั้งในมุมมองของ bound rationality ลำดับชั้นของคุณค่าและ เป้าหมายและคุณค่าในองค์กรเป็นสิ่งที่มีความชัดเจน มีลักษณะเป็นเส้นตรง (linear) เพื่อนำไปสู่ ผลลัพธ์ที่แน่นอนขององค์กร ซึ่งไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ง่ายๆ แต่ในความเป็นจริงนั้นมันไม่มีชุด ของปฏิบัติการที่เป็นประกาศิต หากแต่มันเป็นสิ่งที่ชั่วคราวขึ้นอยู่กับความเหมาะสมหรือข้อจำกัด ในแต่ละสถานการณ์ เช่นในเกมเป่ายิงฉุบ ที่กระดาศชนะค้อน ค้อนชนะกรรไกร และกรรไกรชนะ กระดาศ ซึ่งแต่ละกลยุทธ์มันไม่ลำดับที่ตายตัว แต่ละอันต่างมีประสิทธิภาพและขอบเขตที่แตกต่าง กัน ซึ่งตรงนี้สอดคล้องกับมุมมองของ bound emotionality เป้าหมายและคุณค่าเป็นสิ่งที่ไม่มี ลำดับชั้นชัดเจน (heterarchy) โดยมีความสัมพันธ์ที่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่คอยเป็นตัวกำหนด ให้เป้าหมายเปลี่ยนแปลง

ในแง่การทำงานนั้น bounded emotionality พยายามที่จะหลีกเลี่ยงภาวะความแปลก แยกของแรงงาน (labor alienation) ดังในกรณีของ bound rationality โดยพยายามรักษาอัต ลักษณ์แห่งตัวตน (self-identity) ของสมาชิก มองการทำงานว่าควรเป็นกระบวนการที่ทำให้ บัณฑิตสามารถรักษาความเป็นตนเองได้ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ เช่นการรวมกลุ่ม ทางสังคม (social collective) ที่บัณฑิตชนร่วมแรงร่วมใจกันทำหน้าที่เพื่อให้ชุมชน (community) สามารถดำรงอยู่ได้และในขณะเดียวกันก็สามารถที่จะบรรลุเป้าหมายของตนได้ด้วย ดังนั้นความ เป็นชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการที่ทำให้บัณฑิตสามารถรักษาความเป็นตัวตนเอาไว้ ได้ โดยเชื่อมโยงระหว่างความเป็นเสรีกับความเป็นปึกแผ่น เพื่อช่วยในการนิยาม "ตัวตน" ของ บัณฑิตชนเอาไว้ และอีกประเด็นหนึ่งคือ bounded emotionality มองอารมณ์หรืออาการสะเทือน อารมณ์จากการทำงานว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากบริบทความสัมพันธ์มากกว่าที่จะเกิดขึ้นจากบทบาท หรือภาระหน้าที่ในการทำงานหรือเป็นเรื่องของเพศ เช่น แพทย์ฝึกหัดทั้งชายและหญิงต่างก็ สามารถร้องไห้ได้เมื่อผู้ป่วยเสียชีวิตต่อหน้า (ไม่ใช่เฉพาะผู้หญิงเท่านั้นผู้ชายก็สามารถร้องไห้ได้) หรือผู้หญิงก็สามารถที่จะโกรธ (ไม่จำเป็นที่การแสดงออกของผู้หญิงจะเป็นแค่การผัดหวังหรือ อาการแข็งที่เก็บไว้ในใจเท่านั้น) ต่อการด่าทอในที่งานได้ ดังนั้นแล้วอารมณ์ที่เกิดจากการทำงานจึง เป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างทันทีทันใด (โดยที่ไม่ต้องเกี่ยวกับบทบาทของตน) และอิงอยู่กับ ความสัมพันธ์ที่ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวกับเพศหรือความสัมพันธ์ในเชิงหน้าที่แต่เพียงอย่างเดียว

แม้ bounded rationality ถือได้ว่าเป็น moments หนึ่งในที่แสดงความเป็นหลังสมัยใหม่ใน วาทกรรมเศรษฐศาสตร์ (หรือทฤษฎีองค์กร) ซึ่งเป็นการปรับรูปให้ลักษณะความมีเหตุผลทาง เศรษฐศาสตร์มีความอ่อนหยุ่นลง เข้ามาช่วยละลายความแข็งขื่นของ agent ที่อิงอยู่กับกรอบของ instrumental rationality ไม่มุ่งเสนอความเบ็ดเสร็จเพราะมันเป็นแนวคิดที่อิงอยู่กับเวลาและ สถานที่อย่างมาก อย่างไรก็ตามมันก็ไม่สามารถรุดพ้นการอ่านแบบ “รื้อสร้าง” (deconstruction) ได้ วิธีการดังกล่าวทำให้เราเห็นถึงสิ่งที่มันได้เก็บกดปิดทับเอาไว้ และได้เผยข้อตรงข้ามของมัน ขึ้นมา นั่นคือ bounded emotionality โดยการสร้างข้อตรงข้ามดังกล่าวไม่ได้มุ่งเข้าไปจัดระเบียบ การนิยามปัจเจกชนใหม่ หากแต่เผยให้เห็นถึงอีกด้านหนึ่งของปัจเจกชนที่ bounded rationality ได้หลงลืมไป การนำเสนอโมโนทัศน์ทั้งสองควบคู่กันสามารถที่ช่วยเติมเต็มกันและกันได้ ช่วยทำให้ การนิยามปัจเจกชนมีขอบข่ายที่กว้างกว่าที่เป็นอยู่

นอกจาก bounded/procedural rationality ที่ได้นำเสนอในส่วนนี้แล้ว อีกสิ่งที่สะท้อนถึง หลังสมัยใหม่ก็คือความไม่แน่นอน (uncertainty) และความไม่คงเส้นคงวา (inconsistency) อัน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในปัจเจกชน ซึ่งภาพลักษณ์ดังกล่าวเศรษฐศาสตร์ได้พยายามนำเสนอผ่าน เรื่อง “การเลือกภายใต้ความไม่แน่นอน” (choice under uncertainty) โดยนิยามความไม่แน่นอน ในแบบที่เป็น “ความแน่นอนภายใต้ความน่าจะเป็น” (probabilistic certainty) แม้ว่าภาพลักษณ์ ดังกล่าวจะมีลักษณะรื้อสร้างอยู่ในที่ เพราะเศรษฐศาสตร์ได้พยายามนำความไม่แน่นอนเข้ามาสู่ ระบบที่หน่วยเศรษฐกิจมีความรู้ (หรือข้อมูลข่าวสาร) ที่สมบูรณ์แน่นอน (certain knowledge) โดยนิยามความไม่แน่นอนใหม่ด้วยการพิจารณาหลักความน่าจะเป็นเข้าไปร่วมด้วย ซึ่งเหมือนกับ เป็นการแสวงหาจุดกลางระหว่างสุดขั้วแห่งความแน่นอนที่ agent มีความรู้ครบถ้วน กับสุดขั้วของ ความไม่แน่นอนที่บางที (หรือหลายที) agent ไม่รู้อะไรเลยไม่ว่าสถานการณ์จะเป็นเช่นไร อย่างไรก็ตามภาพลักษณ์แห่งความไม่แน่นอนและความคงเส้นคงวาสามารถนำเสนอผ่านวิธีการมองแบบ หลังสมัยใหม่ นั่นคือมองปัจเจกในฐานะที่เป็น “decentered subject” ที่มีความไม่แน่นอนอยู่ ภายใน เพราะการแตกกระจายของอัตลักษณ์แห่งตัวตน (fragment self identity) ปัจเจกไม่ได้มี ความเป็นนายตนเอง (agency) ที่สามารถเลือกทำการอย่างเสรี ตัวตนของเราเปรียบเหมือนกับ เป็น “เรื่องเล่า” (narrative) ที่สามารถถูกสร้างสรรค์ใหม่ขึ้นได้ทุกวัน ซึ่งเราจะทำการพิจารณา รายละเอียดในขั้นตอนต่อไป

3.4 สมัยใหม่/หลังสมัยใหม่ : ทศนะว่าด้วย 'อัตบุคคล' (subject)

แนวคิดแบบสมัยใหม่เป็นแนวคิดที่ให้อภิสิทธิ์แก่ความเป็นปัจเจกสูง โดยมองปัจเจกชนว่ามีจิตสำนึก (conscious) มีเหตุผล (rational) ที่จะเลือกกระทำการใดๆ ได้อย่างเสรี ซึ่งความคิดเกี่ยวกับ ตัวตน (self) ของมนุษย์สมัยใหม่ที่ชัดเจนคงหนีไม่พ้นวลีคลาสสิกของ Rene Descartes ที่ประกาศออกมาว่า "ฉันคิด ฉะนั้นฉันจึงดำรงอยู่" (I think, therefore I am.) โดย Descartes เริ่มพิสูจน์การมีอยู่ของตัวตนโดยการอนุมานว่าเมื่อมีการสงสัยก็ย่อมมีผู้สงสัย เพราะว่าไม่ว่าเราจะสงสัยเรื่องใดก็ตาม มีอยู่สิ่งหนึ่งที่จะต้องยอมรับว่าเป็นสิ่งที่เป็นจริงแน่นอนก็คือมีผู้สงสัย ดังนั้น ตัวตน ของเขาจึงเป็นสิ่งที่คิด (thinking thing) มีจิตสำนึก สามารถที่จะสงสัย รับรู้ ยืนยัน ปฏิเสธ มีเจตนาธรรม มีจินตนาการ และความรู้สึก (นภาพร, 2547) มนุษย์เป็นผู้มีศักยภาพในการคิด และมี "เจตจำนงคืออิสระ" (free will) สถิตอยู่ในความเป็นมนุษย์สมัยใหม่ทุกคน ทำยที่สุดสมัยใหม่ให้ภาพของมนุษย์ที่เป็นศูนย์กลาง เป็น "อัตบุคคล" (subject) ที่อยู่ฐานะ "ผู้กระทำการ" (agency) นั้นเอง

ซึ่งที่กล่าวมาล้วนสอดคล้องกับอัตลักษณ์ (identity) ของปัจเจกชนในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ อันเป็นศูนย์กลางแห่งความต่อเนื่องและชัดเจน ด้วยการพิจารณาปัจเจกชนในฐานะที่เป็น "สัตว์เศรษฐกิจ" (homo economicus) ที่มุ่งคำนวณทุกอย่างเพื่อแสวงหาทางเลือกที่สามารถตอบสนองความพอใจของตนได้ดีที่สุด ซึ่งเป็นการมองที่อิงกับ instrumental rationality และภายใต้กรอบดังกล่าวสิ่งที่เป็น "ความไร้เหตุผล" (irrational) เช่นอารมณ์ หรือความรู้สึกต่างๆ จะถูกตัดออกจากระบบ⁵ เพื่อให้การศึกษาพฤติกรรมของปัจเจกชนมีความเป็นแบบแผน และสามารถคาดเดา หรือทำนายล่วงหน้าได้ (อภิญา, 2546) ปัจเจกชนในเศรษฐศาสตร์มีลักษณะเป็นนายของตัวเอง การเลือกของเขาหรือเธอถือได้ว่าเป็นอิสระ และไม่สามารถให้คนอื่นมากำหนดได้นอกจากแบบแผนความพอใจ (preferences) ของตน และจากจุดเริ่มต้นนี้เองเศรษฐศาสตร์ได้สร้างภาพตัวแทนของระบบเศรษฐกิจว่าเป็นการประสานกันระหว่างหน่วยเศรษฐกิจ (economic agent) นามธรรมดังกล่าว

⁵ ความไร้เหตุผลในเศรษฐศาสตร์จะถูกนิยามเป็นแค่เพียงสถานการณ์ที่ agent ไม่ได้อยู่ในจุดที่เป็น optimization เช่น สถานการณ์การเลือกในจุดที่เส้นแบบแผนความพอใจตัดกับเส้นงบประมาณ ถือว่าเป็นการเลือกที่ไม่มีเหตุผล เพราะภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว agent สามารถไปยังจุดที่ดีกว่าได้ ซึ่งก็คือจุด optimize ที่เส้นความพอใจสัมผัสกับเส้นงบประมาณ

อัตบุคคลในแบบสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง agent ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ เป็นภาพตัวแทนแห่งความมีอิสระ เสรี สามารถกระทำการต่างๆภายใต้หลักของเหตุผล มีความคงเส้นคงวา และมีสติสำนึกอยู่ตลอดเวลา อัตบุคคลของเศรษฐศาสตร์เปรียบเสมือนอนุ (atom) ที่ถูกกระตุ้นผ่านองค์ประกอบหลักของร่างสองอย่างคือแรงปรารถนา (desire) และความมีเหตุผล (rationality) ที่ถูกนิยามผ่านแบบแผนความพอใจที่รสนิยมกลายเป็นปัจจัยภายนอก (exogenous factor) รวมไปถึงมีลักษณะที่ราบเรียบปราศจากด้านลึก เพราะไม่มีมิติอื่นใดอยู่ในร่างของหน่วยเศรษฐกิจเลย ไม่ว่าจะเป็น วัฒนธรรม เพศ หรือ ชนชั้น ซึ่งทั้งหมดล้วนแตกต่างจากทัศนะเรื่องอัตบุคคลในแบบหลังสมัยใหม่ (postmodern 'subject') ที่มองปัจเจกชนว่าเป็นผู้ที่ถูกกำหนด และขึ้นอยู่กับสิ่งอื่นมากกว่าเป็นนายของตัวเอง อีกทั้งอัตบุคคลในโลกหลังสมัยใหม่ยังเต็มไปด้วยความหลากหลายมากกว่าที่จะเป็นหนึ่งเดียวหรือมีบุคลิกเดี่ยวดังที่วาทกรรมสมัยใหม่ได้ให้ภาพไว้

ดังนั้นในส่วนนี้ผู้เขียนจะพยายามฉายภาพให้เห็นถึงลักษณะของอัตบุคคลในแนวคิดหลังสมัยใหม่ โดยเริ่มจากการพิจารณาถึงลักษณะ "ความตายขององค์ประธาน" ที่มีมุมมองว่ามนุษย์เป็น "วัตถุที่ถูกกระทำ" (object) ผ่านแนวคิดของนักคิดสองคนได้แก่ Lacan และ Foucault จากนั้นผู้เขียนจะขยับไปสู่การวิพากษ์เศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ ผ่านกรอบคิดสตรีนิยม (feminism) ซึ่งถือได้ว่าเป็นอีก 'moment' หนึ่งในวาทกรรมเศรษฐศาสตร์ และสุดท้ายจึงพิจารณาภาพของอัตบุคคลในภาวะหลังสมัยใหม่ (postmodern subject) ซึ่งทั้งหมดจะนำมาสู่ নিয়েบางประการต่อการนิยามปัจเจกชนในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ในส่วนสุดท้ายได้

3.4.1 ตอนที่ 1 มนุษย์ผู้ถูกกระทำ : Lacan และ Foucault

สำหรับแนวคิดหลังสมัยใหม่นั้นได้ให้ภาพปัจเจกชนที่ต่างออกไป กล่าวคือตัวตนของเรานั้นมันไม่ได้มีความหมัดจด หรือเป็นหนึ่งเดียวตามที่แนวคิดแบบสมัยใหม่ (และเศรษฐศาสตร์) ได้เสนอมา หากแต่ตัวตนของเราเป็นสิ่งที่แตกกระจายเป็นเศษเสี้ยว เป็นส่วนๆ อัตลักษณ์ของตัวตนเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ อีกทั้งยังมองปัจเจกเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมากกว่าที่จะเป็นผู้กำหนดทิศทางของสิ่งต่างๆ แนวคิดดังกล่าวถือได้ว่าได้เข้ามาท้าทายความเป็น "ผู้กระทำการ" (agency) ในแบบสมัยใหม่ ซึ่งภาพความต่างในการมองปัจเจกชนระหว่างสองแนวคิดสามารถดูได้จากตาราง 3.2

ตาราง 3.2 : ลักษณะปัจเจกภาพในแนวคิดสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่

สมัยใหม่	หลังสมัยใหม่
เน้นมิตินามธรรม (เหตุผล) เน้นความเป็นเอกภาพและความต่อเนื่อง เป็นอิสระระดับหนึ่งจากโลกและสังคม ละเลยมิติร่างกาย	คำนึงถึงประสบการณ์ภายในทั้งหมด ไม่มีเอกภาพ เน้นความไม่ต่อเนื่อง โลกและสังคมสร้างความเป็นปัจเจก ร่างกายทั้งสร้างและถูกสร้างโดยปัจเจก

ที่มา : อภิญา (2546)

จากตารางจะเห็นได้ว่าลักษณะปัจเจกภาพของทั้งสองแนวคิดมีความเป็นขั้วตรงข้ามกัน อย่างเป็นได้ชัด อย่างไรก็ตามผู้เขียนเชื่อว่าการพิจารณาลักษณะของอัตบุคคลในรายละเอียดให้ชัดเจนยิ่งขึ้นนั้นเราควรเริ่มที่ Jacques Lacan (1901-1981) (นภาพร, 2547) ที่ได้สร้างทฤษฎีจิตวิเคราะห์อันมีฐานคิดหลักมาจาก Sigmund Freud (1856-1939) ที่มองตัวตนของมนุษย์ว่าเป็นองค์ประกอบของสามสิ่งด้วยกัน คือ อิด (id) ที่ซ่อนอยู่ในจิตไร้สำนึกอันเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ที่เต็มไปด้วยความชั่วร้ายและผลักดันให้มนุษย์กระทำการต่างๆ ไปตามสัญชาตญาณและอีโก้ (ego) คือตัวตนที่เป็นด้านความคิด การใช้เหตุผล โดยจะมี ซูเปอร์อีโก้ (superego) เป็นตัวคอยควบคุมการแสดงออกของเราไม่ให้ตกอยู่ในแรงขับที่ชั่วร้าย จะเห็นได้ว่าแนวคิดของ Freud มองมนุษย์ว่ามีแรงขับด้านอารมณ์และความไร้เหตุผลเป็นปัจจัยสำคัญ แต่เขาก็ยังมีจุดยืนในที่เป็สมัยใหม่โดยเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่จะควบคุมแรงขับตามธรรมชาติหรือไร้สำนึกโดยวัฒนธรรมหรือจิตสำนึกที่มีเหตุผล แต่ Lacan กลับมีมุมมองที่สอดคล้องกับความเป็นหลังสมัยใหม่โดยมองว่ามนุษย์ไม่ได้มีอำนาจเหนือตัวเอง ไม่ได้เป็นตัวของตัวเอง ไม่มีจิตสำนึกรู้ และไม่มีเจตจำนงเสรี อัตบุคคลในทัศนะของเขาคือมนุษย์เป็นผู้ถูกกระทำ โดยการพิจารณาของเขานั้นคล้ายกับ Freud ในโดยมองมนุษย์ในลักษณะ "สามคนในร่างเดียว" มองมนุษย์ว่ามีหลายภาคโดยเขาได้แบ่งการพิจารณาออกไปสามขั้นตอนคือ

ตอนที่ 1 มนุษย์คือความคิด - โดย Lacan ได้เริ่มพิจารณาตั้งแต่สภาวะที่มนุษย์อยู่ในครรภ์ ซึ่งเด็กยังไม่มีความคิดและเป็นจิตสำนึกที่ว่างเปล่า และอยู่ในสภาวะอันสมบูรณ์ กล่าวคือไม่หิว ไม่ร้อน ไม่หนาว มีความอบอุ่น ฯลฯ แต่สภาวะดังกล่าวนี้ได้สูญเสียเมื่อเด็กได้เกิดขึ้นมาสู่โลกภายนอก โดยเขามองว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เกิดก่อนวัยอันควร เมื่อแรกเกิดนั้นมนุษย์ไม่สามารถที่จะช่วยตัวเองได้ต้องพึ่งพาการดูแลเอาใจใส่ของแม่อีกเป็นเวลานาน โดยในขณะนั้น

มนุษย์ก็ยังไม่รู้ว่าตนเองแยกจากแม่ ไม่รับรู้ถึงโลกรอบตัวว่าสิ่งที่อยู่รอบข้างไม่ได้เป็นส่วนเดียวกับตัวเขา นั่นคือมนุษย์ไม่ได้ตระหนักรู้ถึงตัวตัวตน (self) และสิ่งอื่น (other) เลย และเมื่อเด็กเริ่มตระหนักรู้ถึงการมีอยู่ของสิ่งอื่น เด็กจะเริ่มถ่ายแบบจากสิ่งที่อยู่รอบตัวเพื่อมาชดเชย "ความขาด" ของตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นร่างกายที่ตนเห็นในกระจกเงา หรือภาพที่สะท้อนมาจากคนอื่น กล่าวได้ว่าตัวตน ของเรานั้นได้มาจากการถ่ายแบบจากภาพของสิ่งอื่น เป็นจินตนาการหรือภาพแทนตัวเองที่อยากให้เห็น Lacan ได้เรียกชั้นกระจกเงานี้ว่า "โลกแห่งจินตนาการ" (the realm of the imaginary)

ตอนที่ 2 มนุษย์เป็นวัฒนธรรม - การสูญเสีย (ในสภาวะอันสมบูรณ์หลังคลอด) ได้ผลักดันให้เด็กเข้าสู่กระบวนการทางสัญลักษณ์และภาษา โดยเปิดรับเอาสิ่งอื่นเข้ามาเพื่อเติมเต็มความปรารถนาของตน โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม เช่นในกระบวนการในการเป็น "เด็กดี" เราจะได้ยินผู้ใหญ่สอนเด็กโดยอ้างคำว่าเด็กดีตลอด เช่น เด็กดีต้องไม่โกหก เด็กดีต้องไม่ลอกการบ้านเพื่อน ฯลฯ "เด็กดี" กลายเป็นสัญลักษณ์ภายนอกที่เด็กจะต้องออกจากกฎเกณฑ์ที่เขากำหนดไปสู่กฎเกณฑ์ที่ผู้อื่นหรือ สิ่งอื่น เป็นตัวกำหนด ในขั้นตอนนี้อัตลักษณ์ของมนุษย์ได้ถูกขัดเกลาให้เป็นสากลยิ่งขึ้น กระบวนการขัดเกลาทำให้มนุษย์ตกอยู่ในสภาพวัตถุ (object) กล่าวคือเป็นผู้ถูกกระทำผ่านวาทกรรมที่สังคมได้สร้างขึ้นมา ตัวตนของเราไม่ได้เป็นของตัวเองแต่อย่างใด เพราะจิตสำนึกของเราเต็มไปด้วย สิ่งอื่น ที่ถูกยัดเยียดเข้ามา ความเป็นอัตบุคคลของเรานั้นเป็นเพียงประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมเท่านั้นเอง

ตอนที่ 3 มนุษย์ที่อยู่ในปรารถนา - อัตลักษณ์แรกของมนุษย์นั้นเริ่มต้นในจินตนาการ ต่อมากระบวนการทางสังคมได้ขัดเกลาให้กลายเป็นตัวตนที่มีวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ได้ผลักดันให้มนุษย์แปลกแยกจากธรรมชาติที่แท้จริงมากขึ้นเรื่อยๆ อัตลักษณ์เก่า (ซึ่งเป็นด้านแรงปรารถนาไม่รู้จบ) ที่ถูกปฏิเสธจะถูกเก็บกดไว้ในจิตไร้สำนึก เป็นด้านปฏิเสธของอีโก้ (negativity) ที่ตรงข้ามกับด้านของมนุษย์ที่หันเข้าหาสังคม เป็นด้านที่มนุษย์อยากจะนำเสนอแก่ผู้อื่น แต่ negativity เป็น "ฉันท" ใน ความจริง ที่ไม่ค่อยสวยงามนัก มีความก้าวร้าว เร่าร้อนด้วยราคะ และมีอาจปฏิเสธได้ว่ามันคือบุคลิกที่แท้จริงของเรา เป็นความจริงซ่อนเร้นในส่วนที่มืดซิดที่ลึกในจิตไร้สำนึก หรือที่ Lacan เรียกว่า "ด้านลึกของการดำรงอยู่" (the depths of his being) (Lacan, 1999 : 28 อ้างใน นภาพร, 2547) อันเต็มไปด้วย ความปรารถนา ที่ไม่รู้จบ เป็นสิ่งที่อาจจะเข้าถึงด้วยจินตนาการหรือภาษา และไม่มีใครเคยไปถึง

การพิจารณาอัตบุคคลในทัศนะของ Lacan ทำให้เราเห็นว่าแท้ที่จริงแล้วมนุษย์ไม่ได้มีความเป็นนายของตัวเองอยู่เลย เราตกเป็นผู้ถูกกระทำตั้งแต่เกิดไปจนถึงตาย ตัวตนที่เราคิดว่าเป็นเรานั้นมันก็ไม่ใช่ของเรา หากแต่เป็นผลผลิตของตัวกำหนดมากมาย ตัวตนที่แท้จริงนั้นเป็นสิ่งที่ถูกเก็บซ่อนไว้ในด้านลึก ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดของ Descartes ที่มองมนุษย์ว่าเป็นผู้กระทำ มีเหตุผล มีเจตจำนงอิสระ สำหรับ Lacan แล้วในทุกการกระทำของมนุษย์เป็นผลมาจากการถูกกระทำของสังคม "ฉัน" เป็นสิ่งที่มนุษย์คิดว่าเขาเป็นเท่านั้น ดังคำกล่าวของเขาสลวดี "ฉันคิด ฉะนั้นฉันจึงดำรงอยู่" (I think, therefore I am.) ของ Descartes ที่ว่า "I think where I am not, therefore I am where I do not think." ซึ่งหมายความว่า "ฉันคิดตรงที่ฉันไม่ได้มีอยู่ ฉะนั้นฉันจึงเป็นในสิ่งที่ฉันไม่ได้คิด" หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ "ฉันคิดในสิ่งที่ไม่สามารถพูดได้ว่าเป็นฉัน"

นอกเหนือไปจาก Lacan แล้ว Michael Foucault (จุฬพญ., 2539) ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่พูดถึงความตายขององค์ประธาน (the death of subject) โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ไปที่ความโยงใยระหว่าง 'subject' และอำนาจ ซึ่งแนวคิดของเขาได้ท้าทายความคิดแบบมนุษยนิยม (humanism) ที่ยึดมั่นใน "ความเป็นนายตัวเอง" ของมนุษย์ มองคนว่าเป็นศูนย์กลางหรือเป็นองค์ประธานของทุกสิ่ง มนุษย์เป็นผู้สร้าง กำหนด กระทำ และก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ขึ้นมา

Foucault มีมุมมองเกี่ยวกับความเป็น 'subject' หรืออัตบุคคล ที่ค่อนข้างจะแตกต่างออกไป และชี้ให้เห็นถึงอีกด้านที่ตรงข้ามกันออกไป โดยเขามองว่าอัตบุคคลหรืออัตลักษณ์ของปัจเจกเป็นผลผลิตของความเป็นสมัยใหม่ที่เข้ามาจัดระเบียบในทุกๆ ส่วนประกอบของเรา เขาได้ทำให้เห็นว่าความเป็นปัจเจกเป็นผลของวาทกรรม (discourse) และภาคปฏิบัติทางวาทกรรม (discursive) (อภิญา, 2547) เริ่มด้วยลักษณะทางกายภาพตั้งแต่หัวจรดเท้าของเราได้ถูกรองรับด้วย "ศาสตร์" ต่างๆ อย่างครบถ้วน การศึกษาด้านชีววิทยา (biology) ทำให้เราเข้าใจถึงลักษณะร่างกายตามธรรมชาติของเรา สามารถอธิบายองค์ประกอบในร่างกายได้จนถึงระดับเซลล์ หรือจะเป็นเรื่องพฤติกรรมทางจิตที่มีวิชาจิตวิทยา (psychology) รองรับ และสามารถให้คำอธิบายได้ว่าเพราะเหตุใด พฤติกรรมของบางคนถึงก้าวหรือสุภาพอ่อนโยน การอุบัติขึ้นของความเป็นสมัยใหม่ทำให้ความเข้าใจที่มีต่อมนุษย์ซับซ้อนเพิ่มมากขึ้นทุกที และในขณะเดียวกันมนุษย์เองก็ได้เปลี่ยนสภาพจากการเป็นองค์ประธาน (subject) ที่คอยให้ความหมายต่อสิ่งต่างๆ กลายเป็น เป้าหมายในการศึกษา (object of knowledge) ของมนุษย์ด้วยกันเองในที่สุด นอกเหนือจากนี้ยังมีอีกรูปแบบหนึ่งที่ Foucault เรียกว่า "ปฏิบัติการแบ่งประเภท" (dividing practices) ดังที่เคยกล่าวไว้ในบทแรกว่าความเป็น 'subject' ของความได้ถูกเป็นเป้าหมายในกระบวนการจัดแบ่งประเภท การ

จัดแบ่งนี้ทำให้เกิดการแบ่งแยกมนุษย์ออกเป็นสองประเภทเสมอ เช่น คนบ้ากับคนปกติ คนป่วยกับคนสุขภาพดี ผู้ที่รักเพศตรงข้ามกับรักร่วมเพศ ฯลฯ

ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ามนุษย์นั้นถูกทำให้ตกอยู่ในฐานะ "วัตถุ" เป็นเครื่องมือที่ใช้ศึกษาทุกคำอธิบายที่เกี่ยวกับเรา (หรือสังคม) ล้วนตกอยู่ภายใต้วงจรแห่งวาทกรรม อย่างไรก็ตามเทคนิคในการจัดแบ่งประเภทดังกล่าวนั้นมันมาพร้อมกับเทคนิคด้านตรงข้ามของมัน นั่นคือการทำให้ปัจเจกรู้สึกว่าเป็นองค์ประธานของการกระทำ (subjectification process) (อภิญา, 2547) ทำให้เป้าหมายของอำนาจไม่รู้สึกว่าเป็นผู้ถูกกระทำ มีหน้าที่ยังทำให้กระตือรือร้นที่จะสวมบทบาทนั้นด้วยตัวเองอีกด้วย โดยที่การยอมรับดังกล่าวมาพร้อมกับ "การจำแนกประเภททางวิทยาศาสตร์" (จุฬพญ, 2539) การกระทำของปัจเจกมีความสัมพันธ์กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ โดยมันจะคอยบอกว่าการเป็น 'subject' ประเภทนี้น่ามาซึ่งอะไรบ้าง เช่น การออกกำลังกายจะนำมาซึ่งร่างกายที่แข็งแรง การไม่ดื่มสุราเพราะจะทำให้เป็นโรคตับแข็งได้ หรือในวาทกรรมของระบบทุนนิยมให้คุณค่ากับความมีประสิทธิภาพ (efficiency) การแข่งขัน (competition) ผลิตภาพ (productivity) และความเป็นเหตุเป็นผล (rationality) ทำให้ผู้คนในระบบนี้ต่างจัดการตนเองให้กลายเป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพและมากไปด้วยเหตุผล

แนวคิดที่กล่าวมาทั้งหมดของทั้ง Lacan และ Foucault ทำให้เราได้เห็นภาพความตายขององค์ประธานซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดในแบบสมัยใหม่ที่มองมนุษย์ว่าเป็นนายตัวเองและเปี่ยมไปด้วยความสร้างสรรค์นั้น แท้ที่จริงแล้วกลับเป็นผู้ที่ถูกควบคุมด้วยกลวิธีต่างๆ นานา ตั้งแต่เริ่มลืมตาขึ้นมา ทั้งสองได้ฉายภาพให้เห็นมนุษย์ในฐานะ "วัตถุ" (object) ที่ถูกกระทำ ตัวเราเองไม่ได้เป็นของตัวเองอีกต่อไป หากแต่เป็นผลผลิตของโครงสร้างทางภาษา วัฒนธรรมหรือสังคม จนก่อตัวมาเป็นปัจเจกชนที่เราหลงเข้าใจผิดคิดว่าเป็นนายของตัวเองดังเช่นทุกวันนี้

3.4.2 ตอนที่ 2 : ทศนะวิพากษ์จากสตรีนิยม

คำถามสำคัญที่เหล่าแนวคิดสตรีนิยม (feminism) มีต่อวาทกรรมสมัยใหม่ (modern discourse) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเศรษฐศาสตร์ก็คือเรื่องของสถานภาพทางเพศ (gender) โดยพยายามตั้งเข้าไปท้าทายในทัศนเรื่อง "สัตว์เศรษฐกิจ" (homo economicus) ซึ่งอยู่ภายใต้ความมีเหตุผล (rationality) เพื่อการก้าวข้ามจากความเป็นมนุษย์เศรษฐกิจ (ชาย) (beyond economic man) ไปสู่การคิดทบทวนเกี่ยวกับทัศนเรื่องเพศ (re-gendering) ในเศรษฐศาสตร์เสียใหม่รวมไปถึงการขยายประเด็นเรื่องเพศให้กว้างขวางมากขึ้น ซึ่งเราสามารถแบ่งประเด็นที่แนวคิดสตรีนิยมที่เข้ามากกระทบเศรษฐศาสตร์ออกได้เป็นสองประเด็นใหญ่ๆ โดยส่วนแรกมีเป้าหมายที่จะเพิ่มเติม "เพศหญิง" ต่อยอดเข้าไปในแบบจำลองนีโอคลาสสิก ส่วนอีกประเด็นเป็นเรื่องของการวิพากษ์ โจมตีสมมติฐานแกนกลางของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก (Ruccio and Amariglio, 2003) ซึ่ง ณ ที่นี้เราคงเน้นในประเด็นหลังที่มีจริตในการวิพากษ์มากกว่า

แม้ว่ารูปแบบการวิพากษ์ทศนะของเพศชาย (masculinist view) ที่มีต่อลักษณะความเป็น agency ของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกจะมีอยู่ด้วยกันหลายรูปแบบ แต่สิ่งที่เหล่านักสตรีนิยมเห็นพ้องกันก็คือเรื่องของ "การแบ่งแยกตัวตน" (separative self) โดยมองไปถึงความเอนเอียงไปทางเพศชาย (androcentric bias) ของข้อสมมติในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ปัจเจกชนมีลักษณะถูกทำให้ตัดขาดออกจากอารมณ์ (emotionally detached) และความสัมพันธ์ที่แยกออกจากผู้อื่น โดยปัจเจกชนมีลักษณะที่เป็นอัตโนมัติก็ทั้งยังไม่ได้ได้รับความกระทบกระเทือนใดๆ จากอิทธิพลทางสังคมเลย (social influence) ซึ่งตรงนี้ England (1992) ได้มุ่งไปที่สามประเด็นด้วยกัน ได้แก่

- (1) การที่นีโอคลาสสิกได้ตัดการเปรียบเทียบอรรถประโยชน์ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (interpersonal utility) ออกไป โดยใช้หลักเกณฑ์ Pareto optimal ในการวัดประสิทธิภาพ (efficiency) ซึ่งมันเอื้อประโยชน์ต่อเพศชาย เพราะมันได้ปิดบังถึงลักษณะการกระจายทรัพยากร (distribution) ที่เป็นจริง ที่ผู้หญิงมีความเสียเปรียบโดยเปรียบเทียบกับชาย
- (2) ในแบบจำลองเศรษฐศาสตร์ไม่เคยพยายามที่จะอธิบายถึงที่มาที่ไปของรสนิยม (tastes) เลย โดยมองว่ามันเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดจากภายนอก (exogenous) และไม่มี การเปลี่ยนแปลง ซึ่งในความเป็นจริงแล้วพฤติกรรมทางเศรษฐกิจสามารถถูกกำหนดโดยรสนิยม และมันสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดว่า รวมไปถึงบางครั้งผลลัพธ์ของตลาดที่ไม่เท่าเทียมก็ได้มาจากรสนิยมด้วย เช่นกรณีของรสนิยมที่เกี่ยวกับเพศ

(gender-related tastes) ที่เลือกปฏิบัติกับเพศหญิงทำให้ได้รับรายได้น้อยกว่าชาย เป็นต้น

- (3) สุดท้ายคือเรื่องพฤติกรรมเห็นแก่ตัวของปัจเจกชนในตลาด (self-interest market behavior) ซึ่งมันไม่สามารถจับภาพพฤติกรรมที่คำนึงถึงผู้อื่น (altruism) ของเพศชายได้ เช่นการที่นายจ้างชายจ่ายค่าจ้างให้ลูกจ้างชายในระดับที่สูงกว่า market clearing รวมไปถึงกรณี เศรษฐศาสตร์ครัวเรือน (home economics) ที่ทำเอาพฤติกรรมการคำนึงถึงผู้อื่นมาใช้กับหัวหน้าครอบครัวซึ่งมันปิดบังความเห็นแก่ตัวของหัวหน้าครอบครัวที่มาพร้อมกับอำนาจด้วย

สิ่งที่ Paula England เสนอก็คือพยายามนำเอาลักษณะอัตวิสัย (subjectivity) มองถึงลักษณะของพฤติกรรมที่คำนึงถึงผู้อื่นในตลาด รวมไปถึงพฤติกรรมที่เห็นแก่ตัวในครอบครัวด้วย หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการเสนอมนทัศน์ของมนุษย์ (human conception) โดยมองว่าปัจเจกชนล้วนมีความแตกต่าง รวมไปถึงมีลักษณะที่ไม่เป็นอิสระต่อกัน (interdependent) และมีความเชื่อมโยง (connect) กันด้วย ซึ่งตรงนี้เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับ Nelson (2001) ที่พยายามเสนอภาพตัวตนของมนุษย์ในลักษณะดังกล่าว โดยผ่าน 'เข็มทิศแห่งคติเพศและคุณค่า' (gender/value compass) ดังแผนภาพนี้

ภาพที่ 3.2 : The gender/value compass

M+ (Positive Masculine) / Individual	F+ (Positive Feminine) / Related
M - (Negative Masculine) / Separative	F - (Negative Feminine) / Soluble

ที่มา : ดัดแปลงจาก Nelson (2001)

เมื่อพิจารณาจากแผนภาพจะเห็นได้ว่าทัศนคติด้านลบของเพศชาย (negative masculine) มีแนวโน้มไปสู่การแบ่งแยกตัวตน (separative self) ซึ่งนำไปสู่มายาคติ (myths) ในเรื่องสภาวะที่แยกออกจากกัน (detachment) มีความเป็นอิสระ (autonomy) ของปัจเจกชน และในส่วนของด้านลบของเพศหญิง (negative feminine) มันมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การละลายตัวตน (soluble self) หรือการปฏิเสธตัวตนของตนเอง (self-denying) (เช่น กรณีที่ภรรยาปลงอัตลักษณ์ของตัวเองไปสู่แบบสามี เป็นต้น) ซึ่งนัยยะที่ได้จากข้อเสนอนี้ได้นำไปสู่ความเป็น "ภาววิสัยอย่างอ่อน" (weak objectivity) โดยหลีกเลี่ยงแง่มุมทางด้านบวกและลบจากด้านในข้างหนึ่งอย่างสุดขั้ว และ

หลอมรวมเอาแง่มุมทางบวกของทั้งสองฝั่ง ทั้งการแบ่งแยกตัวเองและความเชื่อมโยงเข้าไว้ด้วยกัน โดยพิจารณาเขาหรือเธอในฐานะที่ตระหนักถึงความเป็นปัจเจกของตน ควบคู่ไปกับการที่ถูกฝังตรึงอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย (social relation) อีกทั้งสตรีนิยมยังมีมุมมองเรื่องของ "การให้" (gift) อันเป็นมโนทัศน์ที่ใช้ในมานุษยวิทยา (anthropology) และสังคมวิทยา (sociology) เข้ามาพิจารณาความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีความหลากหลายมากกว่าเรื่องการแลกเปลี่ยนในตลาด (market exchange) ซึ่งเป็นโครงสร้างหลักของวาทกรรมเศรษฐศาสตร์ อีกทั้งนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักยังพยายามที่จะอธิบายทุกกิจกรรมของมนุษย์ภายใต้กรอบดังกล่าว

โดยการแลกเปลี่ยนเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในตลาดซึ่งมีลักษณะปรับตัวได้ด้วยตัวเอง (self-regulating) (กลไกของ Demand และ Supply) แสดงถึงการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกันของสินค้า (equivalent exchange) และค่อนข้างเป็นเอกเทศจากสังคมที่ตนดำรงอยู่ในทางกลับกัน "การให้" เป็นสิ่งที่ถูกฝังตรึงอยู่ในขอบข่ายทางสังคมที่กว้างกว่า โดยแสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่ได้อยู่ในเชิงเศรษฐกิจ บ่งบอกถึงลักษณะการตอบแทนกัน (reciprocity) ในสังคม การให้เป็นสิ่งที่สามารถยืนยันได้ถึงความกรุณา เช่น การให้ของขวัญนั้นเป็นสิ่งที่สนับสนุนการสถาปนาขึ้นของความสัมพันธ์ และทำให้การไหลเวียนของการให้ (giving circulation) ดำเนินต่อไป อย่างไรก็ตาม ในประเด็นเรื่องการให้แล้ว มันได้มีวิวาทะบางประการจาก Mirowski (2001) ที่มองว่าความแตกต่างระหว่างการแลกเปลี่ยนและการให้จะเป็นสิ่งไม่ยั่งยืน เพราะเบื้องหลังการให้นั้นมันมีรหัสหมาย (code) เชิงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการแลกเปลี่ยนอยู่ โดยตัวของขวัญมันเพียงต้องการความหมายเพื่อใช้ในบริบทของการแลกเปลี่ยนเท่านั้น และแม้ว่ามันจะพยายามที่จะอยู่เหนือระบบของคุณค่า แต่การกระทำดังกล่าวดูเหมือนว่าจะก่อให้เกิดโครงสร้างทางการเงิน (monetary structure) ขึ้นมา เพราะมันไม่สามารถหลุดพ้นจาก payment system ได้เลย ท้ายที่สุดในทัศนะของเขาแล้วการให้มันได้ละลายกลายเป็นการแลกเปลี่ยนรูปแบบหนึ่งเท่านั้นเอง

อย่างไรก็ตามแม้ว่าวาทกรรมเรื่องมูลค่า (discourse of value) มันยังคงอยู่ แต่คุณูปการของสตรีนิยมได้ชี้ให้เห็นถึงความกรุณา (generosity) การแบ่งปัน (sharing) รวมถึงลักษณะทางอารมณ์ (emotional) ยิ่งไปกว่านั้น การให้ในมุมมองของหลังโครงสร้างนิยม (poststructuralist) ยังสื่อถึงพฤติกรรมทางสังคมและการเมือง เช่น การบังคับขืนใจ (constraining) ความก้าวร้าว (aggressive) รวมไปถึงความรุนแรง (violent) ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นไม่สามารถถูกลดรูปให้อยู่ภายใต้ความเห็นแก่ตัว และถูกนับค่านวนผ่านวิธีการทางสถิติให้เหลือเพียงมูลค่าทางการเงินของผลิตภัณฑ์มวลรวมเพียงเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนหรือการให้

มันก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่มีความแน่นอนอยู่ในตัว เพราะมันมีบางสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ (identity) และความเป็นอัตวิสัย (subjectivity) อยู่ในทุกๆ การกระทำในการแลกเปลี่ยนในตลาด

ทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงทิศทางหลังสมัยใหม่ของสตรีนิยม ที่มีลักษณะเป็น 'ตัวแกว่งหวัด' หรือ 'moment' เข้ามาวัดแกว่งความเป็นสากล (universal) ของเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งนิยามความเป็นอัตวิสัยของปัจเจกชนภายใต้ความแน่นอน (certainty) ที่อิงกับความมีเหตุผลแบบกลไก (instrumental rationality) โดยหันกลับมาทบทวนในทัศนเรื่องเพศของตนใหม่ (re-gendering) อีกทั้งพิจารณาไปถึงเรื่องของ "การให้" ซึ่งเป็นรูปแบบพฤติกรรมที่มีความหลากหลายมากกว่าการแลกเปลี่ยน การทลายศูนย์กลาง (decenter) ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปไม่ได้ที่ agent จะมีลักษณะเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว ดังเช่นปัจเจกชนในทฤษฎีอรรถประโยชน์ของนีโอคลาสสิกที่ "ฉัน" เป็นผู้ที่มีความสามารถในการรับรู้จุดจบของตนเอง เป็น "ฉัน" ที่มีลักษณะเบ็ดเสร็จ (totality) หนึ่งเดียว หาก "ฉัน" ที่เป็นตัวตนที่กระจัดกระจาย (fragment) ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอันหลากหลายไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกายภาพ (physical) หรือลักษณะการรับรู้ (cognitive) ที่แตกต่างกันออกไป สุดท้ายจรวดดังกล่าวได้นำไปสู่ความเป็น "อัตที่เปิด" (open subject) โดยนำเสนอรูปแบบของความเชื่อมโยงที่หลากหลาย และลักษณะที่ไม่มีศูนย์กลางของเศรษฐกิจ รวมถึงพิจารณาถึงความแน่นอนในแง่มุมต่างๆ ที่ควรเข้ามามีบทบาทในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ (ไม่ว่าจะมากหรือน้อย) ด้วย

อย่างไรก็ตามเมื่อพูดถึงการแตกกระจายเป็นชิ้นของตัวตนแล้ว ในขั้นตอนต่อไปผู้เขียนจะพิจารณาประเด็นดังกล่าวภายใต้บริบทหลังสมัยใหม่ เพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น

3.4.3 ตอนที่ 3 : อัตบุคคลแห่งภาวะหลังสมัยใหม่

นอกจากประเด็นเรื่องความตายขององค์ประธานที่เข้ามาทำลายลักษณะของอัตบุคคลในแบบสมัยใหม่แล้ว หลังสมัยใหม่ยังพูดถึงเรื่องสภาพสังคมร่วมสมัยที่ก่อให้เกิดภาวะ "การแตกกระจายเป็นชิ้น" ของความเป็นอัตบุคคล (fragmented human subject) ภาวะหลังสมัยใหม่ (postmodernity) ได้เน้นย้ำถึงรูปแบบที่หลากหลายของความเป็นปัจเจกและอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) กล่าวคืออัตบุคคลที่เราคิดว่าเป็นหนึ่งเดียวและมีความเป็นอิสระ (autonomous) ได้ถูกทำให้แยกกระจาย สลายให้อยู่ในเขตแดนแห่งพหุพจน์ (plural) (Sarup, 1993) ซึ่งสาเหตุที่เกื้อหนุนก่อให้เกิดลักษณะดังกล่าวก็คือ "ความล้นเกิน" (overload) หรือ "การแทรกซึม (จน

อิ่มตัว)" (saturate) ของข้อมูลในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็ภาพลักษณ์ (image) ความหลากหลายของกิจกรรมทางวัฒนธรรม (cultural events) ความสัมพันธ์ทางสังคม (social relationship) ฯลฯ ที่เราถูกบังคับยัดเยียด (โดยไม่รู้ตัว?) ผ่านทางการเพิ่มขึ้นของความเร็วในการทำธุรกรรมด้านการตลาด (market transaction) การอุบัติขึ้นของเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น อีเมลล์ (e-mail) รวมไปถึงภาพของสื่อต่างๆ ที่มีความหลากหลาย การเพิ่มขึ้นของปัจจัยดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ต่อประสบการณ์ที่มีต่อเวลาและพื้นที่ (time and space) โดยมันได้แผ่ขยายการรับรู้ที่มีต่อโลกและสังคมให้เพิ่มมากขึ้น และในขณะเดียวกันก็ย่นย่อโลกให้เล็กลงด้วย

หลังสมัยใหม่ได้ทำให้ประสบการณ์ทางสังคมของเราเพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันมันก็ทำให้เวลาและพื้นที่หดสั้นลงไป ความสำเร็จของเทคโนโลยีใหม่ๆ เช่นอินเทอร์เน็ต (internet) หรือการเดินทางด้วยไอพ่น (jet travel) ทำให้เกิดความเป็นไปได้ที่เราจะข้ามผ่าน หรืออาศัยอยู่ในที่มีประสบการณ์ทางสังคม และวัฒนธรรมหลากหลายอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน กระบวนการโลกาภิวัตน์ (globalization) หรือการเชื่อมโลกให้เป็นหนึ่งเดียว ที่ได้อ้างว่านำไปสู่ความเป็นลักษณะอันเดียว (uniformity) หรือความราบเรียบ (flatness) ของแบบแผนทางวัฒนธรรม (อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของเครือข่ายในการผลิตภาพลักษณ์ให้กระจายออกไปทั่วทุกซอกหลืบของโลก) แท้จริงแล้วมันได้ก่อให้เกิดผลด้านตรงข้าม กล่าวคือปรากฏการณ์ความหลากหลายทางอัตลักษณ์ (multiple identities) และการกระจายออกจากศูนย์กลาง (decentering) ของอัตบุคคลในสังคม (social subject) เป็นสิ่งที่เกิดอยู่ทั่วไป กระบวนการโลกาภิวัตน์ได้ทำให้แหล่งที่มาของตัวตนของเรา (sources of the self) เพิ่มขึ้น เราอาศัยอยู่ในโลกที่สามารถนึกถึงเพลงแร็ปแบบเอเชีย (Asian rap) เมนูทาโกแบบจีน (Chinese tacos) การละเล่นเชคสเปียร์ในรูปแบบของละครคาบูกิ (Kayatekin and Ruccio, 1998)⁶ หรือจะเป็นการละเล่นดนตรีไทยเดิมที่นำเสนอผ่านรูปแบบดนตรีสากล (ที่เต็มไปด้วยกีตาร์ เบส และกลองชุด จนไม่รู้ว่าเป็นดนตรีสากลหรือเป็นดนตรีไทยเดิมกันแน่) จากปรากฏการณ์การทำให้เกิดพันธุ์ผสมนี้เอง (hybridization) มันคงจะหมายความว่าเราได้มาถึงยุคแห่งการข้ามผ่านพรมแดน (boundary-crossing) มาสู่ 'global city' ที่ซึ่งฐานของอัตลักษณ์อันเกิดจากขนบจารีตของชุมชนหรือสังคม (ในเชิงพื้นที่ทางกายภาพหรือภูมิศาสตร์) คงไม่เพียงพออีกต่อไป

⁶ ดังที่ทั้งสองกล่าวว่า "Globalization as a process thus increases the sources of self. So, now we live in a world where we can refer to Asian rap, Chinese tacos, Shakespeare being performed in Kabuki style."

ภาวะดังกล่าวจึงนำมาสู่การจู่โจมลักษณะบุคลิกภาพเดี่ยว (singular personality) (อันเป็นหลักคำคัญของแนวคิดสมัยใหม่) ที่มุ่งเน้นไปยังความมีเหตุผล (rationality) รวมไปถึงพิจารณาการสลายตัว (dispersion) ของความเป็นหนึ่งเดียว (unity) ของอีโก้ (ego) และความเป็นอัตบุคคลที่มีเจตนาแน่วแน่ (intentional subject) ทั้งหมดล้วนเป็นผลมาจากการแตกกระจาย เป็นเดี่ยวของชีวิตในสังคมของเรา ซึ่งประเด็นดังกล่าวถือได้ว่าเป็นป้ายยี่ห้ออันสำคัญของภาวะหลังสมัยใหม่เลยทีเดียว (hallmark of postmodernity) (Ruccio and Amariglio, 2003)⁷ ในสังคมหลังสมัยใหม่ลักษณะของอัตบุคคลที่ถูกทำให้เป็นหนึ่งเดียว (unified subject) มีแนวโน้มที่จะถูกแทนที่ด้วย 'decentered subject' กล่าวคือจากลักษณะของปัจเจกที่เราคิดว่ามีหนึ่งเดียว มันควรจะกลีบกลายเป็นอัตบุคคลที่ไร้ศูนย์กลาง แตกกระจายเป็นพิเศษเสีย ไม่ใช่ขายของตัวเองอีกต่อไป หากแต่ความเป็นปัจเจกถูกกำหนดโดยปัจจัยอันหลายหลาก ตัวตนของเราก็เหมือนกับ "เรื่องเล่า" (narrative) ที่สามารถถูกสรรค์สร้างได้ทุกวัน ตัวเราในวันนี้อาจจะเป็นคนละคนกับเมื่อวานหรือวันพรุ่งนี้ ตัวตนของเราที่คิดว่ามันมีเพียงหนึ่งเดียวนั้นแท้จริงแล้วมันไม่มีอีกต่อไป⁸ ซึ่งเราอาจจะกล่าวได้ว่าผลลัพธ์นั้นมาจากความรุนแรงของสภาพสังคมบริโภคนิยม (consumerism society) ที่ทุกสิ่งทุกอย่างได้ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าอย่างขนานใหญ่ (mass commodification) ดังที่ Jameson ได้ให้ภาพไว้ หรือจะเป็นภาวะที่ "อภิตำนาน" (meta-narrative) ที่คอยปกปิดกลบเกลื่อนสร้างภาพที่หมดจดให้กับสังคมสมัยใหม่นั้นได้เสื่อมลงคลายลงไป และนำมาซึ่งการเปิดพื้นที่ไปสู่ "เรื่องเล่าเล็กๆ" (little narratives) อันหลายหลาก ดังที่ Lyotard ได้แถลงไข

ในโลกที่เต็มไปด้วยความหลากหลายที่อัตบุคคลถูกครอบครองด้วยความสับสน ภายใต้สภาพการณ์ดังกล่าวมุมมองที่มีความมั่นคง (stable) และการสามารถเทียบเคียงให้เกณฑ์ (commensurable) ต่อความรู้ต่าง ๆ นั้นดูจะไม่มีทางเป็นไปได้ การให้ภาพอัตบุคคลในโลกหลังสมัยใหม่ควรมีลักษณะที่เป็น "เฉพาะที่" (local) มีความเป็นปัจเจกที่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งที่ตั้ง (situated agent) มากกว่าจะเป็นมนุษย์ที่มีความเป็นสากล (universal) ตามอย่างที่ว่าแนวคิดสมัยใหม่ได้ให้ไว้ ความแตกกระจายของอัตบุคคล (fragmented subject) ได้เหนี่ยวนำเราไปสู่จริต

⁷ The assault on singular personality and focused rationality and dispersion of the putative "unity" of the ego and the intentional subject are the consequence of the fragmenting of social life that considered the hallmark of postmodernity (Ruccio and Amariglio, 2003 ; p.14)

⁸ ผู้เขียนคิดว่าตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดก็คือพื้นที่ในโลกไซเบอร์ (cyber space) ที่ปัจเจกชนสามารถเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ (identity) หรือบุคลิกภาพตัวเองได้ง่ายเสียยิ่งกว่าการเปลี่ยนเสื้อผ้า ตัวตนข้างนอกโลกไซเบอร์สามารถที่จะเป็นคนละคนกับโลกในไซเบอร์ได้ และในโลกไซเบอร์ภายใต้กลุ่มทางชุมชน (ไซเบอร์) ที่ต่างกันก็ยิ่งผลให้ตัวตนของเราในไซเบอร์มีหลากหลายแตกกระจายแยกย่อยกันไปอีก

แห่ง “ความไม่สามารถเทียบเคียงกันได้” (incommensurability) ของมโนทัศน์ต่างๆ ในเมื่อสิ่งที่กำหนดจิตสำนึกของมนุษย์ (human consciousness) นั้นมาจากความแตกต่างหลากหลาย (diversity) ของวัฒนธรรมและประสบการณ์ทางสังคม ความรู้ที่เรามีต่อภาพอัตบุคคลควรอยู่ในเชิงเปรียบเทียบ อยู่ในลักษณะสัมพัทธนิยม (relativism) มากกว่าที่จะอวดอ้างว่าตัวข้าแต่เพียงผู้เดียวที่มี (ภาพของความเป็นอัตบุคคล) อยู่จริง (solipsism)

อย่าลืมว่าหน่วยเศรษฐกิจ (economic agent) เองก็อาศัยอยู่บนโลกหลังสมัยใหม่ (postmodern world) ดังนั้นแล้วเราควรคิดถึงมันในฐานะที่เป็นลักษณะคู่ขนานกันระหว่างความเป็นปัจเจกที่ถูกวางอยู่บนความหลากหลายของตำแหน่งทางสังคมและอัตลักษณ์ ซึ่งถูกผลักดันโดยกระบวนการโลกาภิวัตน์ รวมไปถึงความเป็นไปได้ของการไหลบ่าของข้อมูลต่างๆ ที่เข้ามาปัจเจกจนเกิดสภาวะที่ท่วมจ้ำล้นเกิน หรือพูดง่ายก็คือปัจเจกชนต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่เขาหรือเธออยู่ในพื้นที่ทางสังคมหลากหลายอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนและในขณะเดียวกันก็ต้องเจอกับการไหลบ่าของข้อมูลอย่างท่วมท้น ดังนั้นมันคงถึงเวลาแล้วที่เราควรจะทำทลายภาพลักษณ์ที่หมดจดของหน่วยเศรษฐกิจในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ เพราะจากการพิจารณาที่ผ่านมามันได้ทำให้เห็นแล้วว่าตัวกำหนดพฤติกรรมในโลกหลังสมัยใหม่นั้นเป็นสิ่งที่ซับซ้อนยิ่งนัก ดังมุมมองของสตรีนิยมให้ทำให้เราเห็นถึงสมมติฐานที่โอนเอียงไปทางเพศชายของวาทกรรมกระแสหลัก อีกทั้งนำเสนอพฤติกรรมทางสังคม เช่น เรื่องของการให้ในรูปแบบต่างๆ ที่มันไม่สามารถถูกลดรูปให้เหลือเพียงการแลกเปลี่ยนที่อิงอยู่กับ agent ที่มีความเห็นแก่ตัว ภายใต้ลักษณะความมีเหตุผลได้อีกทั้งมนุษย์ที่เราคิดว่าถูกขับเคลื่อนด้วยจิตมีสำนึกและมีความเป็นนายตัวเอง แท้ที่จริงกลับตกอยู่ภายใต้การควบคุมโดยโครงสร้างภาษาและสัญลักษณ์ทางสังคมดังที่ Lacan และ Foucault แสดงให้ดู ความซับซ้อนดังกล่าวได้นำมาสู่การตั้งคำถามต่อการลดรูปปัจเจกชนให้มีบุคลิกภาพเดียวของเศรษฐศาสตร์ ผ่านร่างนามธรรมที่อิงกับ instrumental rationality ไปสู่ทำที่ที่เป็น ‘ทางเลือก’ ในการนิยามปัจเจกชนที่เศรษฐศาสตร์ควรจะเป็น

3.5 ความตายของหน่วยเศรษฐกิจ?

"In economics the triumph of Positivism was the triumph of Utility. Man, illuminated by the Enlightenment and anatomized by the utilitarians, was an individual bundle of desires. He was simply a complex animal, no less part of nature than anything else and no less subject to discoverable empirical laws. His behavior was to be explained as a series of attempts to get what he wanted. Whether his wants were metaphysical, religious, ethical or merely selfish was not the point. For, scientifically speaking, it could simply be said that he was seeking the satisfaction of his desires. Judgments of value were irrelevant, except insofar as it could be asked scientifically whether the means chosen would secure the end, given the impact of the behavior of each man on the aspirations of other. The rationality calculated, long-run optimum of each contributes to the long-run optimum of all. The calculation is the maximizing of utility."

Hollis and Nell (1975 p.48)

หน่วยเศรษฐกิจถือได้ว่าเป็นตัวแทนชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของความเป็นมาวิสัยที่ฝังตรึงอยู่ใน เศรษฐศาสตร์ โดยการให้ภาพหน่วยเศรษฐกิจที่ไร้วิญญาณ ขาดแง่มุมเกี่ยวกับการรับรู้โลก (perception) ความเป็นจริง มนุษย์ในนิยายของเศรษฐศาสตร์ได้กลายเป็นเพียงร่างที่คำนวณได้ แต่ค่าสูงสุด/ต่ำสุดเท่านั้น ดังนั้นก่อนที่จะเข้าไปสู่นัยยะของแนวคิดหลังสมัยใหม่ที่มีต่อสมมติฐาน ความมีเหตุทางเศรษฐศาสตร์ ผู้เขียนคิดว่าเราจำเป็นต้องทบทวนถึงปัญหาหรือ "ความขาด" ของสมมติฐานดังกล่าวอีกครั้งเสียก่อน ซึ่งในการสำรวจของเราได้พบว่าเศรษฐศาสตร์ได้สร้างเรื่องเล่า (narrative) โดย "ลดทอน" (reduce) ปัจเจกชนให้อยู่ในรูปแบบของ "สัตว์เศรษฐกิจ" (homo economicus) ที่พูดได้ว่าอิงอยู่กับสัญพจน์สามข้อใหญ่ๆ (Screpanti and Zamagni, 2005) 1) ลักษณะที่แยกย่อย (atomism) ของปัจเจกชนในเศรษฐศาสตร์ที่ถูกแสดงผ่าน "ร่างนามธรรม" (abstract body) ซึ่งก็คือแบบแผนความพอใจ (preference) ที่นิยามด้วยข้อสมมติทาง คณิตศาสตร์ และถูกก่อรูปขึ้นมาโดยปราศจากผลกระทบจากปัจจัยภายนอกอื่นๆเลย 2) ร่างดังกล่าวถูกผลักดันด้วยความเห็นแก่ตัว (self-interest/egoism) อันเป็นแรงจูงใจพื้นฐานเพื่อ

ตอบสนองแบบแผนความพอใจของตน และ 3) "ลักษณะความมีเหตุผล" (rationality) เป็นสิ่งที่ฝังตรึงอยู่ในหน่วยเศรษฐกิจอย่างหนาแน่น ซึ่งความมีเหตุผลของหน่วยเศรษฐกิจนั้นได้อิงอยู่กับกรอบ 'instrumental rationality' แต่เพียงใตเดียว กล่าวคือปัจเจกชนในเศรษฐศาสตร์สามารถสามารถที่จะคำนวณหาหนทาง (means) ที่ดีที่สุดเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของตน (end) ซึ่งทั้งสามข้อได้โยงไปถึงแนวคิดกันเป็นอุดมคติ (ideal) นั่นคือภาวะดุลยภาพทั่วไป (general equilibrium) ที่แสดงถึง Pareto Optimal เป็นสถานการณ์ที่การจัดสรรทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด (allocative efficiency) อันเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างอะตอมทางสังคม (social atom) ที่ถูกผลักดันด้วยความเห็นแก่ตัวและมีความมีเหตุผลเป็นฐาน

ปัญหาของเศรษฐศาสตร์คือการสร้างภาพตัวแทน (representation) ปัจเจกชนที่มีลักษณะ "เบ็ดเสร็จ" (totality) เป็นหนึ่งเดียวโดยมองปัจเจกชนเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่มีเหตุผล แม้ว่าความต่างของสถานการณ์ที่เผชิญยังผลให้ฟังก์ชันเป้าหมาย (objective function) ของ agent นั้นต่างกัน แต่ลักษณะโดยรวมของพวกเขาเหล่านั้นยังมีความเหมือนจนแทบจะเรียกได้ว่าโคลนตามกันมาทีเดียว กล่าวคือมีลักษณะทางพันธุกรรมที่แสดงออกผ่านร่างนามธรรมซึ่งถูกนิยามผ่านข้อสมมติทางคณิตศาสตร์ และมีลักษณะเชิงพฤติกรรมเหมือนกันในการแสวงหาค่า (ความพอใจ) สูงสุดให้แก่ตัวเอง หรือที่ Klamer (2001) ขนานนามปัจเจกชนว่าเป็น นาย Max U (Maximize utility)⁹ อันเป็นผลจากการที่เศรษฐศาสตร์รับเอาความมีแบบแผนเข้ามาอย่างแข็งขัน จนเป็นสาเหตุให้เกิดสิ่งที่เขาเรียกว่า "the great disappearance acts" กล่าวคือนาย Max U นั้นเป็นผู้ที่ปราศจากอารมณ์ความรู้สึก หรือศีลธรรมโดยสิ้นเชิง สิ่งที่เหลืออยู่สำหรับเขาก็คือมิติด้านเชิงปริมาณ เป็นมนุษย์ที่ไร้ชีวิตชีวาขาดมิติในเชิงคุณภาพ และมุ่งที่จะ optimize ฟังก์ชันเป้าหมายแต่เพียงอย่างเดียว เศรษฐศาสตร์ได้สร้างระบบนามธรรมที่เชื่อมปัจเจกชนไว้ชีวิตนี้เข้าไว้ด้วยกันได้แก่ ตลาด (market) ราคา (price) อุปสงค์ (demand) อุปทาน (supply) ดุลยภาพ (equilibrium) และ derive ความหมายของตัวเองเพื่อใช้เป็น "ตัวอิง" (reference) โลกความเป็นจริงผ่านบริบทดังกล่าว แต่ดูเหมือนว่ามันจะมีปัญหาตรงที่เรื่องราวที่เศรษฐศาสตร์สร้างขึ้นมากลับกลายเป็นกระจกสะท้อนโลกของ "ทารก" (infant) ซึ่งในงานของ Feiner (1999) ได้แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างหน่วยเศรษฐกิจกับตลาดในระบบของเศรษฐศาสตร์ว่าเปรียบเทียบเสมือนเป็นความสัมพันธ์ของทารกและมารดา โดยทุกสิ่งที่ทารกได้นึกคิดเอาไว้ในใจนั้นสามารถถูกตอบสนองได้ในตัวมารดา

⁹ จริงๆแล้วจะเป็น นาย นาง นางสาว หรือ Max U ใดๆก็ได้ทั้งสิ้น เพราะอย่างไรก็ตามปัจเจกชนในเศรษฐศาสตร์นั้นไม่มี ความต่าง ไม่มีเพศสภาพ หรือแม้กระทั่งชนชั้นอยู่เลย

ในขณะที่ทาร์กอยู่ในห้องของมารดาฉัน เขาสามารถบำบัดความขาดของตัวเองผ่านความเชื่อมโยงระหว่างเขากับมารดาเช่นเดียวกับระบบของเศรษฐศาสตร์ที่นาย Max U สามารถบำบัดความต้องการของตัวเองผ่านตลาด ซึ่งตลาดในความเป็นจริงนั้นกลับตรงกันข้ามกับตลาด (นามธรรม) ของเศรษฐศาสตร์ ในระบบดังกล่าวนาย Max U ได้เชื่อมต่อกับตลาดด้วยความไร้เดียงสา เป็นการเชื่อมต่อที่เรียบง่ายปราศจากอารมณ์ใดๆ (ตัวตลาดเองก็เป็นเพียงตลาดนามธรรมที่ห่างไกลกับลักษณะของตลาดที่เป็นจริง) นอกจากการบำบัดความขาดของตน ในโลกแห่งเศรษฐศาสตร์ไม่ว่าปัญหาอะไรก็ตามที่นาย Max U เผชิญ เช่นเรื่อง ความยากจน (poverty) การเลือกปฏิบัติ (discrimination) ความอดอยาก (famine) ฯลฯ สิ่งที่เขาเห็นเป็นเพียงแค่ผลลัพธ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของตลาด ดังนั้นภายใต้ลักษณะดังกล่าวสัตว์เศรษฐกิจจึงเปรียบเสมือนว่าเป็นอัตบุคคลในร่างของ “เด็กน้อย” ที่เต็มไปด้วยความไร้เดียงสาและปราศจากด้านลึก (depthless) อย่างสิ้นเชิง

“สัตว์เศรษฐกิจ” หรือ “homo economicus” (HE) ถือได้ว่าเป็นตัวแทนที่สายพันธุ์หนึ่งเดียวของเศรษฐศาสตร์ สำหรับผู้เขียนแล้วคำว่า ‘Homo’ นอกจากจะหมายถึงสายพันธุ์ แล้วมันยังสื่อถึงคุณสมบัติที่เหมือนกัน (homogeneity) ของปัจเจกชนในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ กล่าวคือในระบบของเศรษฐศาสตร์ทุกคนล้วนไม่มีความต่าง ภายใต้ความเหมือนกันดังกล่าวเราสามารถใช้อย่างเดียวเป็นตัวแทนวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งระบบได้ (เช่นในตัวอย่างแบบการค้าระหว่างประเทศ (international trade model) ที่เส้นความพอใจเท่ากันเป็นตัวแทนของคนทั้งสังคม) อีกทั้งมันยังได้สานต่อโครงการมนุษยนิยม (humanist project) ของสมัยใหม่ได้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะ เป็นลักษณะที่เป็นร่างมีสำนึก (conscious) มีความเป็นหนึ่งเดียว (unify) มีเหตุผล (rational) ความเป็นสมัยใหม่ได้สร้างระบบปิดให้แก่เศรษฐศาสตร์ โดยระบบปิดในที่นี้หมายถึงการที่หลอมรวมร่างในระบบให้มีลักษณะเดียว ไม่เปิดรับต่อความหลากหลายที่ดำรงอยู่ในสังคม (นอกระบบของตนเอง) “เรื่องเล่า” (narrative) ของเศรษฐศาสตร์ได้เริ่มจากการนิยามหน่วยเศรษฐกิจดังกล่าวไปสู่การสร้างคำอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม (social explanation) โดยปิดทับความยุ่งเหยิงของโลกความเป็นจริงไว้ด้วยแบบจำลองที่หมดจดภายใต้ระเบียบวิธีแบบคุณภาพที่มีความเสถียร

แน่นอนว่าไม่ใช่แค่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเท่านั้น เศรษฐศาสตร์กระแสอื่นๆก็รับเอาคุณสมบัติของสมัยใหม่ที่แสดงความเหมือนกันของหน่วยวิเคราะห์เอาไว้ ในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมี ‘Homo economicus’ อันเป็นร่างทรงของลัทธิสุขนิยม (hedonist) มุ่งแสวงหาความสุข (อรรถประโยชน์ (utility)) และความมีเหตุผล (ในแบบ instrumental rationality) ใน Marxist เรามี

'Homo revoltus' ซึ่งเป็นร่างแห่งความขัดแย้งและการปฏิวัติ (revolutionary) ในเศรษฐศาสตร์สถาบันแบบเก่า (old institutional economics) ของ Veblen เรามี 'Homo absurdus' ซึ่งเป็นตัวแทนความเหลวไหลของผู้ประกอบการในวัฒนธรรมธุรกิจในระบบทุน (โดยที่คำสุดท้ายได้มาจากกรออ่าน Veblen ของ Dyer (1997))¹⁰

ความเป็นสมัยใหม่ได้รื้อล้างวาทกรรมเศรษฐศาสตร์ สถาปนาความเป็นเบ็ดเสร็จหนึ่งเดียว ซึ่ง ณ ที่นี้ก็คือ 'ร่าง' แห่งการวิเคราะห์อันเต็มไปด้วยความแข็งขันและปราศจากด้านลึกใดๆ (แม้จะมีความลึกล้ำในด้านเทคนิคคณิตศาสตร์ก็ตามที) ดังนั้นแล้วภายใต้จิตแห่งหลังสมัยใหม่เราไม่ควรรอช้าที่จะทำลายกำแพงดังกล่าว โดยการ "รื้อสร้าง" (deconstruct) ภาพตัวแทนมนุษย์ในเศรษฐศาสตร์ซึ่งคือหน่วยเศรษฐกิจนั่นเอง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องทำด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งตรงนี้ Ruccio และ Amariglio (2003) ได้ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจไว้ว่าสำหรับวาทกรรม "ทางเลือก" (alternative discursive) อื่นๆ ในเศรษฐศาสตร์ (ไม่ว่าจะเป็น Marxist, Institutional, Feminist ฯลฯ) แม้จะมีการเน้นย้ำรายละเอียดในการวิเคราะห์ที่ต่างกัน แต่ทุกสำนักต่างก็มีจุดร่วมตรงที่วิพากษ์ถึงขนบธรรมเนียมในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ชื่นชอบความมีแบบแผนจนทำให้สูญเสียมนุษย์ที่เป็นจริงไป โดยมี agent ที่มีพฤติกรรมในเชิงเศรษฐศาสตร์¹¹ กลายมาเป็นสิ่งทดแทน โดยวาทกรรมทางเลือกเหล่านั้นล้วนพยายามนำเสนอภาพของ "มนุษย์ที่เป็นจริง" (truly human) มาประชันกับ "ร่างนามธรรม" ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (อันเป็นสิ่งที่ถูกยึดความ 'ไม่จริง' เข้าไป) เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วเราควรระวังระมัดระวังในการให้คำนิยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความหมายแก่หน่วยวิเคราะห์ในระบบ

ดังนั้นนัยยะของแนวคิดหลังสมัยใหม่ที่มีต่อการนิยามปัจเจกชนในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ก็คือเราไม่ควรที่จะเข้าไป อวดอ้างแสดงตนเป็นผู้รู้ว่ร่างมนุษย์ที่จริงนั้นควรจะเป็นเช่นไร (เพราะเราเองยังไม่รู้ตัวตนที่แท้จริงว่าเป็นอย่างไรเลยด้วยซ้ำ!) สิ่งที่เราควรกระทำก็คือเราต้องตระหนักถึงความ

¹⁰ Dyer ได้อ่านงานของ Veblen แล้วชี้ให้เห็นว่าในระบบทุนวัฒนธรรมธุรกิจของผู้ประกอบการนั้นเต็มไปด้วยความเหลวไหล (absurd) กล่าวคือแทนที่เป้าหมายของธุรกิจหรืออุตสาหกรรมจะเป็นเรื่องของการอำนวยความสะดวกและการใช้สอย (serviceability) มันกลับกลายเป็นเรื่องของผู้ประกอบการที่พยายามใช้แผนร้ายหรือกลอุบาย (intrigue) เพื่อเพิ่มพูนฐานะทางธุรกิจของตัวเอง (aggrandize of business life)

¹¹ ดังที่ทั้งสองกล่าวไว้ว่า "Despite differences of emphasis and detail, the common thread in all such criticisms of mainstream theory is that economics.....What we find usually in most of these critical traditions in charge that neoclassicals, with their preference for formalization and abstraction, have lost the "real" human being as the agent of economic behavior"

หลากหลายที่ดำรงอยู่ (ทั้งในแง่แบบแผนพฤติกรรม สังคม วัฒนธรรม ชนชั้น เพศสภาพ ฯลฯ) ก้าวข้ามกำแพงความเป็น 'homo' ไปสู่ความเป็น 'hetero' จากความมีระเบียบ (order) ของตัวกำหนดปัจจัยสาเหตุที่แน่นอนไปสู่ความไร้ระเบียบ (disorder) จากศูนย์กลางแห่งความมีเหตุผลไปสู่การกระจายออกจากศูนย์กลางของอัตบุคคล (decentered subject) จากระบบปิดที่มีความแน่นอน (certainty) ไปสู่ระบบเปิดที่รับเอาความไม่แน่นอน (uncertainty) ซึ่งการพิจารณาเรื่องของอัตบุคคลในมุมมองหลังสมัยใหม่ในขั้นตอนที่ผ่านมาคงทำให้เราถึงลักษณะความเป็นมนุษย์ ทั้งในแง่ของการเป็นมนุษย์ที่ถูกกระทำ โดยตัวตนของเราที่คิดว่ามีจิตสำนึกนั้นแท้จริงแล้วมันเป็นเพียงจิตไร้สำนึก อีกทั้งตัวตนที่แท้จริงของเราถูกซ่อนอยู่ในหลืบลึกอย่างที่สุด เราไม่ได้มีความเป็นนายของตัวเองแต่อย่างใดหากเป็นเพียงร่างทรงของระบบโครงสร้างต่างๆ รวมไปถึงสภาวะหลังสมัยใหม่อันก่อให้เกิดการแตกกระจายของตัวตน (fragment self) ของเราอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ปัจเจกชนที่เคยถูกมองว่ามีความเป็นหนึ่งเดียวมีความแน่นอนและคงเส้นคงวา แท้ที่จริงแล้วตัวตนของเขาถูกแยกส่วนให้กลายเป็นชิ้นๆ และเมื่อพวกเขาต่างก็มีหลากหลายโฉมหน้าดังนั้นแล้วเราก็คงไม่จำเป็นต้องพูดถึงความคงเส้นคงวาแต่อย่างใด ที่กล่าวมาทั้งหมดไม่ได้หมายความว่าความไร้เหตุผล (irrational)¹² จะต้องกลายเป็นรูปลักษณะใหม่ของหน่วยเศรษฐกิจ หากแต่เราต้องตระหนักถึง *ความเป็นไปได้*อันหลากหลาย ของรูปลักษณะของปัจเจกชน ซึ่งตรงนี้เองลีลาหรือสร้างและการย้อนกลับมามองตัวเอง (self reflexivity) ควรจะเข้ามามีบทบาทสำคัญ โดยเปิดเผยให้เห็นถึงมิติที่หายไปของ agent ในเศรษฐศาสตร์ เปิดกว้างต่อคำอธิบายมนุษย์ (โครงสร้างภาษาอื่นๆ) แง่มุมอื่นที่เศรษฐศาสตร์ได้หลงลืมไป รวมถึงพยายามตั้งคำถามต่อสิ่งต่างๆ ก่อนที่จะนำมันเข้ามาในระบบ

ท่าทีที่อ่อนน้อมข้างต้นจะนำไปสู่ทางเลือกที่หลากหลาย ซึ่งคือการแสวงหาความเป็นกลาง ประนีประนอมระหว่างความเป็นสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ (เพราะโดยลำพังแล้วหลังสมัยใหม่มันเป็นเรื่องราวที่มีสุนิยมอย่างสุดซึ้งการปฏิบัติเสถียรหมดทุกอย่างคงไม่ใช่สิ่งที่น่าปรารถนาซักเท่าใดนัก) โดยใช้กลยุทธ์ต่างๆ (ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นกลยุทธ์ในการสร้างเรื่องเล่าในแบบของเศรษฐศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียว) ยกตัวอย่างเช่นถ้าหากพูดถึงลักษณะความมีเหตุผลมันมีความเป็นไปได้หรือไม่ที่เราจะอภิปรายถึงลักษณะความมีเหตุในรูปแบบต่างๆ แทนที่จะยึดเอาลักษณะความมีเหตุผลรูปแบบเดียว และใช้มันเป็นข้อสันนิษฐานเชิงพฤติกรรมที่แน่นอนดังที่เป็นอยู่ หรือถ้า

¹² ซึ่ง Ruccio and Amariglio มองว่าการเลือกไม่จำเป็นต้องไร้เหตุผลเสมอไป หากแต่มันเปรียบเสมือนกับ 'เกมทอยเต๋า' (crapshoot) ที่การเลือกเกิดขึ้นอย่างเฉียบพลันและทันตวนกันที่จะนึกถึงแต่เรื่องเหตุผลล้วนๆ

หากเราจะยังคงลักษณะความมีเหตุผลเอาไว้ในภาพตัวแทน เราก็ควรที่จะเผยให้เห็นความไร้ระเบียบภายใต้ระบบอันเรียบลื่นของเศรษฐศาสตร์ ซึ่งตรงนี้ Metha (2001) ได้ใช้กลยุทธ์ที่น่าสนใจมาก ในบทความของเธอได้แสดงถึงลักษณะการรื้อสร้าง โดยการให้เสียงแต่ตัวบทการสนทนาในต่อรองที่เป็นจริง ควบคู่ไปกับเรื่องเล่าเรื่องของการเลือกที่มีเหตุผล (narrative of rational choice theory) ซึ่งให้เห็นว่าภายใต้ตัวแบบที่หมดจดนั้นมันได้ซ่อนความยุ่งเหยิงเอาไว้ภายในและเราเองก็ไม่ควรที่จะมองข้ามมันไป และนอกเหนือจากนี้ ยังมีงานอีกหลายชิ้นที่มีกลยุทธ์ที่น่าสนใจ เช่น Nelson (1993 และ 2001) ที่ได้แสดงให้เห็นถึงความลำเอียงไปทางเพศชาย ในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก สุดท้ายการวิพากษ์ได้นำไปสู่ท่าทีที่เป็นกลางของเศรษฐศาสตร์ที่ไม่ได้ลำเอียงไปในทางเพศชาย (masculine) และเพศหญิง (feminine) แต่ควรเป็นศาสตร์เพื่อสนองเป้าหมายของมนุษย์โดยไม่ถือคติทางเพศ และในงานชิ้นหลังของเธอได้สร้างกรอบคิดที่เรียกว่า 'เข็มทิศแห่งคติเพศและคุณค่า' (gender/value compass) (ซึ่งได้นำเสนอในส่วนก่อนหน้า) เพื่อก้าวข้ามการวิเคราะห์ภายใต้ตรรกแบบทวิลักษณ์อย่างง่าย (simple binary logic) อันเป็นเอกลักษณ์ของแนวคิดสมัยใหม่ ไปสู่ความไม่สุดขั้วระหว่างสองฝักฝั่งของสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ และเมื่อกล่าวถึงงานจากฝั่งสตรีนิยมแล้วงานของ Charusheela (2001) ก็มีความน่าสนใจด้วยเช่นกัน โดยเธอได้แสดงถึงความขาดในกรอบการเลือกที่มีเหตุผลของเศรษฐศาสตร์แบบนีโอคลาสสิก¹³ และพยายามทำให้เศรษฐศาสตร์แห่งอดีตเพศมีความเป็นหลังสมัยใหม่มากขึ้น โดยสร้างทางเลือกในการพิจารณาอัตบุคคลในที่ตั้งที่ต่างกันไป (โดยเฉพาะในวัฒนธรรมแบบ Non-Western) นำไปสู่กรอบการสร้างทฤษฎีการเลือก (choice theoretic framework) ที่ไม่โอนเอียงไปทางกลุ่มชาติพันธุ์นิยม (ethnocentrism) และสัมพัทธนิยม (relativism) อย่างสุดขั้ว ในส่วนของตัวแบบการรวมกลุ่มที่มีเหตุผล (rational collective action model) Brysk (1995) ได้เอาชนะตัวแบบดังกล่าวโดยนำเอาสัญลักษณ์ (symbolic) กลับเข้ามาในระบบ ลงไปมองถึงโครงสร้างของเรื่องเล่า (narrative structure) ในฐานะที่เป็นกระบวนการสร้างสัญลักษณ์ อันก่อให้เกิดการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมือง และในเรื่องของการอ่านแบบหลังโครงสร้างนิยม (poststructuralist reading) Mumby และ Putnam (1992) ได้แสดงให้เห็นว่าแม้ bounded/procedural rationality จะมีเสียงสะท้อนของความเป็นหลังสมัยใหม่ก็ตามที่ แต่มันก็ไม่สามารถรอดพ้นจากการอ่านโดยใช้วิธีการรื้อสร้างแบบหลังโครงสร้างนิยมไปได้ ส่วนประเด็นความไม่แน่นอนในตัวปัจเจกชน Loomes และ Sugden (1982) ได้ทดลองให้เห็นถึงการละเมิดของอรรถประโยชน์ที่คาดการณ์ได้

¹³ ความขาดที่เธอเสนอมาก็คือทฤษฎีการเลือกที่มีเหตุผลของนีโอคลาสสิกนั้นได้แยกแบบแผนความพอใจและข้อจำกัดออกอย่างชัดเจน โดยมองข้อจำกัดว่าเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอก (external constraint) แต่มันก็มีกรณีข้อจำกัดบางอย่างสามารถเกิดขึ้นในตัว agent ได้ (internal constraint) โดยผ่านกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคม (socialization)

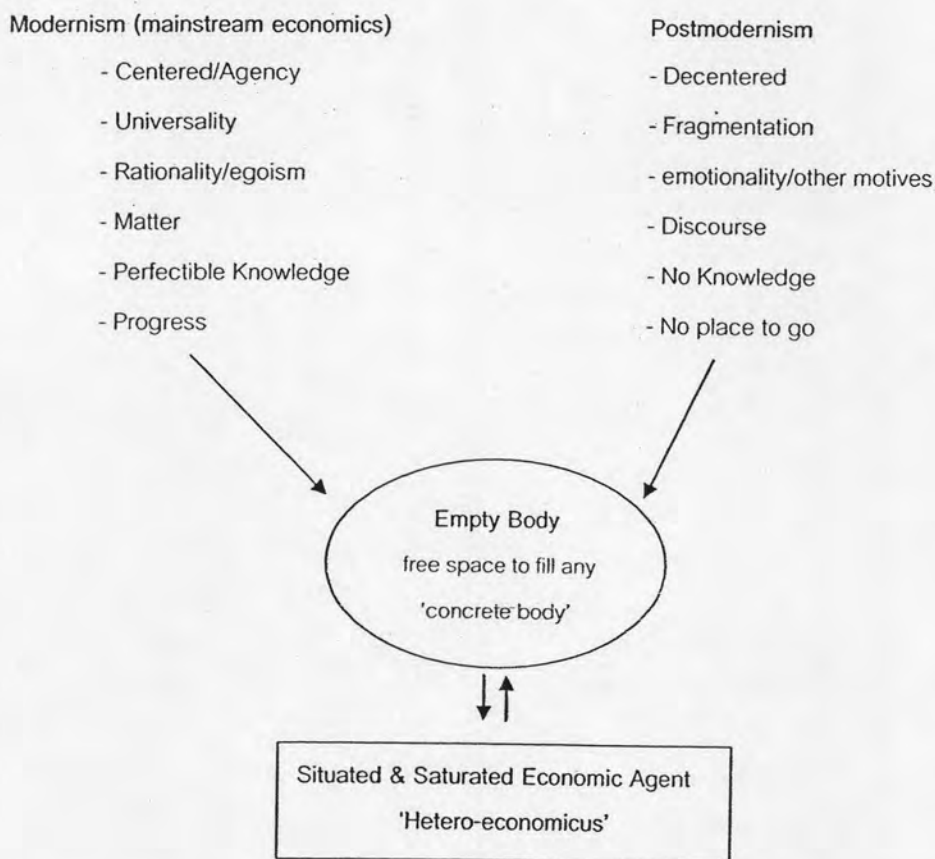
และการทดลองยังชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกสำคัญสองสิ่งที่ควรนำเข้ามาพิจารณาในตัว agent อันได้แก่ความอาลัยอาวรณ์ (อันเกิดจากความเสียใจในการเลือก) และความปลาบปลื้ม (regret and rejoicing) แม้ว่าจะงานชิ้นนี้จะจัดอยู่ทางฝั่ง positivist แต่มันก็ชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปได้ที่จะใสความไม่คงเส้นคงวา (inconsistency) ในไว้ในตัวปัจเจกชน ซึ่งทุกงานที่กล่าวมาล้วนมีเสียงสะท้อนถึงความเป็นหลังสมัยใหม่ไม่มากนักน้อย โดยนำเอาแนวคิดหลังสมัยใหม่เข้ามากว้างขวางห้วงความคิดตน (โดยที่เจ้าของผลงานอาจจะรู้หรือไม่รู้ตัวก็ได้ จงอย่าลืมนะว่าหลังสมัยใหม่มันไม่ได้เป็นสิ่งที่อยู่ไกล หากแต่เป็น 'moments' ที่ซ่อนอยู่ในวาทกรรมสมัยใหม่นั้นเอง) ไปสู่การเปิดกว้างต่อคำอธิบายที่แนวคิดสมัยใหม่ได้หลงลืมไป

ก่อนที่เราจะขับเคลื่อนวาทกรรมเศรษฐศาสตร์ ก้าวพ้นเขตแห่งความเหมือนไปสู่ดินแดนแห่งความแตกต่าง เปลี่ยนผ่านจากการให้คำนิยามอัตบุคคลที่เป็นหนึ่งเดียวไปสู่ความรูปลักษณะที่หลากหลายของอัตบุคคล หรือ 'decentered subject' เราควรที่จะขัดเกลาดังเดิมเสียก่อนโดยนิยามหน่วยเศรษฐกิจด้วย "ความว่าง" เป็นแก้วเปล่าที่ปราศจากน้ำ เป็นความว่างที่เราสามารถจะใส่ตัวตนใดๆ เข้าไปก็ได้ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ความว่างในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเราจะต้องอยู่เฉยๆไม่ทำอะไรเลย สิ่งที่เราต้องทำก็คือการพิจารณาท่าทีของหน่วยเศรษฐกิจให้กว้างกว่าเดิมและไม่พยายามเสนอภาพที่เบ็ดเสร็จเด็ดขาดของหน่วยเศรษฐกิจ(ดังที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเสนอภาพของ "สัตว์เศรษฐกิจ" อย่างเป็นอยู่) ละลายความเป็นภววิสัยลงและนำความเป็นอัตวิสัยเข้ามามีบทบาทให้มากขึ้น ล้นระฆังแห่งความเป็นหลังสมัยใหม่เพื่อช่วยสร้าง 'ทางเลือก' ที่หลากหลายของหน่วยเศรษฐกิจ ไม่ว่าเราจะใส่ 'ร่าง' แบบใดเข้าไปก็ตามที่ท่าทีแห่งการรื้อสร้างและการย้อนกลับมาองตัวเองเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อป้องกันความมีอภิสิทธิ์ของร่างใดร่างหนึ่ง (เช่นในกรณีของ 'ร่างที่มีขอบเขต' (bounded body) เราก็สามารถใช้ลีลาการรื้อสร้างใน (3.3) เผยให้เห็นถึงสิ่งที่มันเก็บกดปิดทับเอาไว้ได้) ร่างของ agent ที่พึงปรารถนาคือร่างที่บุบสลายรวดเร็ว เป็นร่างที่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งที่ตั้ง (situated agent) ทางสังคมและวัฒนธรรม และเป็นร่างที่ถูกทำให้ชุ่มฉ่ำ (saturated agent) ด้วยความหลากหลายอันเกิดจากภาวะหลังสมัยใหม่

ซึ่งการนิยาม (โดยไม่นิยาม?) หน่วยเศรษฐกิจภายใต้กรอบแนวคิดดังกล่าวสามารถแสดงได้โดยภาพดังนี้

ภาพที่ 3.3 :

New Definition of Economic Agent

ที่มา : ดัดแปลงเพิ่มเติมจาก Nelson(2001)

จากแผนภาพจะเห็นได้ว่ามันมีชั่วแห่งสุดชั่วของสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่อยู่ หน้าที่ของเราคือการพยายามหาทำที่ที่พึงปรารถนาท่ามกลางชั่วตรงข้ามทั้งสองนี้ แน่แน่นอนว่าสิ่งที่เราต้องการคือการนิยามปัจเจกชนที่หลากหลาย ช้าจากกำแพง 'homo' ไปสู่ 'hetero' ซึ่งก่อนที่จะเป็นเช่นนั้น เราจำเป็นต้องย้อนกลับมาดูตัวเอง (ลูกศรที่สวนทางกันหมายความว่าไม่ว่าเราจะได้อะไรก็ตาม เราจำเป็นต้องย้อนกลับมาดูตัวเองเพราะคำนิยามดังกล่าวไม่สามารถเป็นสิ่งที่ยืนยงเหนือกาลเวลาได้ ดังนั้นแล้วเราต้องย้อนกลับมาถึง 'ความว่าง' ทุกครั้งไป เพื่อไม่เป็นการสถาปนาความเบ็ดเสร็จให้แก่ปัจเจกชนในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์) โดยไม่กำหนดรูปลักษณะที่ตายตัวให้แก่ปัจเจกชน เปิดพื้นที่ให้แก่การนิยามปัจเจกชนที่หลากหลาย ไปสู่หน่วยเศรษฐกิจที่เป็น 'hetero economicus' เป็นหน่วยเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งและพื้นที่ เป็น

หน่วยเศรษฐกิจที่ไม่คงทนถาวร โดยแรงจูงใจเป็นสิ่งที่ไม่คงที่แปรเปลี่ยนไปตามบริบทที่ต่างกัน ออกไป เป็นหน่วยเศรษฐกิจที่ดับสลายรวดเร็วและสามารถเกิดใหม่ได้ตลอดเวลา

หลังสมัยใหม่ได้ทำให้เราเห็นว่ามันไม่มีอัตที่เป็นหนึ่งเดียว (unified subject) ทั้งในแง่มุมมองการนิยามหน่วยเศรษฐกิจที่เป็นบุคคลิกเดียวซึ่งอิงกับสมมติฐานความมีเหตุผล หรือในด้านการผลิต/สร้างองค์ความรู้ของเศรษฐศาสตร์ที่นักเศรษฐศาสตร์ดูจะมีลักษณะเหมือนกันหมด กล่าวคือมีความเป็น 'homo scientis' นั่นเอง ดังนั้นแล้วการเริ่มต้นนิยามหน่วยเศรษฐกิจด้วย "ความว่าง" ก็ดูจะเป็นหนทางหนึ่งที่เราจะก้าวข้ามพ้นความเป็นอัตวิสัย (beyond subjectivity) ไปได้ โดยไม่เลือกพื้นฐานถึงรูปลักษณะของมนุษย์ที่ (เราคิดว่า) เป็นจริง และเปิดรับความเป็นไปได้ที่หลากหลายของหน่วยเศรษฐกิจ แม้ทำที่ดังกล่าวน่าจะมีความเสี่ยงต่อภาวะอนาธิปไตย แต่ผู้เขียนกลับคิดว่าถ้าหากพิจารณาจากภาพลักษณ์อันแข็งขันของปัจเจกชนในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์อย่างที่เป็นอยู่ มันก็เป็นความเสี่ยงที่น่าจะลองดู